

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС

ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

“ХАЛҚАРО ТУРИЗМ” факультети

“Сервис” кафедраси

КУРС ИШИ

МАВЗУ САЁҲАТ ВА САЁҲАТЧИ ТУРИСТ ҲАҚИДАГИ

ТУШУНЧАЛАР

Бажарди Б.Н. Носиров ТЛ 92

Текширди кат.ўқт. Ш.С. Сайфутдинов

ТОШКЕНТ 2013

МУНДАРИЖА

Кириш

РЕЖА

I-БОБ Туристтик бозорда туризм тушунчаси ва шаклланиш тарихи

1.1. Туризм индустриясида илк саёҳатчилар ва саёҳатчилар тарихи

1.2. Turizm tushunchasi, uning boshlanishi, shakllanishi va tarixi

II-БОБ Туризм индустриясида турист тушунчаси ҳамда уларнинг мақсад ва вазифалари

2.1. Туризмда turist tushunchasining ta'rifi

2.2. Turistning maqsadlari

2.3. Туризм бозорида turistning huquq va majburiyatlari

ХУЛОСА

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

КИРИШ

Туризм ҳозирги кунда жаҳон ҳамжамиятига аъзо бўлган давлатлар халқ ҳўжалигининг даромадли соҳасига айланишга улгурди. Чунки туристик маҳсулот энг кўп экспорт қилиниш хусусиятига эга. Бунинг учун эса мамлакатда осойишталик ва барқарорлик ҳукм сурмоғи лозим.

Республикамизда ички ва халқаро туризм саноатини ривожлантириш, бу соҳани ўрганиш, мутахассислар тайёрлаш ғоят муҳим масала бўлиб қолди. Шунинг учун ҳам туризм соҳаси бўйича ёш мутахассисларни тайёрлаш, уларни бозор иқтисодиёти туфайли юзага келадиган муаммоларни ҳал қилишга жалб этиш ва шу орқали Ўзбекистонни ҳам халқаро ва ички туризми ривожланган мамлакатга айлантириш муҳим вазифадир.

Бизнинг мамлақтимизда давлат дастурига биноан, ягона туризм тармоғини шаклланиши, соҳанинг тез суръатларда тараққий этиши, мустаҳкам туризм саноатини ривожлантириш, инфратузилмани режали равишда йўлга қўйишда республикамиз Президенти томонидан 1995 йил 2 июнда чиқарилган «Буюк Ипак Йўли»ни қайта тиклашда Ўзбекистон Республикасининг иштирокини тўла таъминлаб, республикада халқаро туризм сиёсатини шакллантиришнинг замонавий туризм инфратузилмасини барпо қилиш тўғрисидаги фармони муҳим аҳамият касб этади¹.

Туризмни янада ривожлантириш ва уни ташкил этишни такомиллаштириш, сайёҳлик хизматлари бозорида кичик ва ўрта сайёҳлик ташкилотларининг қатнашишини фаоллаштириш, шунингдек хорижий инвесторларни туризм соҳасига жалб қилиш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси томонидан «Сайёҳлик ташкилотлари фаолиятини ташкил этишни такомиллаштириш тўғрисида» 1998 йил 8 август №346 қарори қабул қилинди². Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 15 апрелдаги «2005 йилгача бўлган даврда Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш Давлат дастури тўғрисида»³ ва 1999 йил 30 июндаги «Ўзбекистонда туризм соҳаси учун малакали кадрлар тайёрлаш тўғрисида»ги фармонларини бажариш, юртимизда туризм бўйича замон талаблари даражасида мутахассис кадрлар тайёрлайдиган махсус таълим муассасаларини яратиш, ҳамда шу асосда мамлақатимизда туризмнинг иқтисодий салоҳиятини мустаҳкамлаш ва унинг самарадорлигини янада ошириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистонда туризм соҳаси учун кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» 1999 йил 2 июл №324 – сонли қарори қабул қилинди. Бу қарорни қабул қилиниши ҳам туризм соҳасини янада ривожлантириш учун катта имкониятлар яратади⁴.

Барча тармоқлар қатори туризм соҳасига ҳам (касб эгаларига) профессионал ходимлар жуда зарур. Республикамизда туризм саноатини ривожлантириш учун шу соҳага оид чора-тадбирларни шакллантириш зарур. Ўзбекистонда туризмнинг ривожланиш намунасини (моделини) тезроқ шакллантиришда юқори малакали ходимларнинг ўрни катта. Президентимизнинг кадрлар тайёрлаш миллий дастурига асосланган ҳолда, айрим олийгоҳларда туризм мутахассислари тайёрланиб берилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан 1999 йил 20 августда «Туризм тўғрисида»ги қонуни қабул қилиниши Республикамизда туризм тармоғини кенгайтиришга ва ривожланишига олиб келди.⁵ Бу қонуннинг қабул қилинишидан мақсад

¹Президент И.А.Каримовнинг “Буюк Ипак Йўли”ни қайта тиклаш тўғрисидаги фармони 02.06.1995 йил

²Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Сайёҳлик ташкилотлари фаолиятини ташкил этишни такомиллаштириш тўғрисида»ги қарори 08.08.1998 йил

³Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 15 апрелдаги «2005 йилгача бўлган даврда Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш Давлат дастури тўғрисида» фармони 15.04.1999 йил

⁴Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистонда туризм соҳаси учун кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» 1999 йил 2 июл №324 – сонли қарори

⁵Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан 1999 йил 20 августда «Туризм тўғрисида»ги қонуни 20.08.1999 йил

туризм соҳасидаги муносабатларни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш, туристик хизматлар бозорини ривожлантириш, шунингдек, туристлар ва туристик фаолият субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишдан иборат.

Мамлакатимиз иқтисодиётини юксалтиришда халқаро туризм соҳаси муҳим аҳамиятга эга соҳалардан бири бўлиб ҳисобланади. Шу сабабли жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида бу соҳа мамлакат бюджетининг асосий қисмини қопловчи даромад манбаига айланган. Туризм соҳаси билан иқтисодиётнинг 30дан ортиқ тармоқлари боғлиқ эканлигини унутмаслик лозим. Улар орасида авиация, автомобиль, қурилиш, умумий овқатланиш, алоқа, хизмат кўрсатиш ва бошқа соҳаларни кўриб чиқиш керак бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 2012-йилнинг асосий яқунлари ва 2013-йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаларида иқтисодиётнинг ҳар бир тармоқларига тўхталиб ўтиб мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси 2012-йилда жадал суръатлар билан ривожланиб, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 54,5 фоизни ташкил этганлигини, хизматлар ва сервис соҳасининг жорий йилда кескин ўсиши, аввало қурилиш, меҳмонхона, транспорт, молия-банк ва ахборот-коммуникация соҳаларида, аҳолига тиббий ва коммунал-маиший хизматлар кўрсатишда, айниқса, қишлоқ жойларда бу соҳани янада кенгайтириш учун ҳали-бери фойдаланилмаётган катта имкониятлар мавжудлигини таъкидлаб ўтдилар⁶.

Мамлакатимизда халқаро туризм индустриясини ривожлантиришда туризм соҳасининг барча тармоқларини жаҳон стандартлари даражасида ривожлантириш учун барча имкониятларимиз етарли даражада.

I-БОБ Туристлик бозорда туризм тушунчаси ва шаклланиш тарихи

1.1. Туризм индустриясида илк саёҳатчилар ва саёҳатчилар тарихи

Sayohat va turizm (travel and tourism) - bir - biri bilan o'zaro bog'liq tushunchalar bo'lib, ular inson hayoti faoliyatining ma'lum bir tarzini ifodalaydi. Bu - dam olish, aktiv (faol) yoki passiv (nafaol) ko'ngilocharlik, sport, atrof - muhitni anglash, savdo, fan, davolanish va boshqa ko'plab narsalarni qamrab oladi. Biroq, bunda har safar sayohatni boshqa faoliyat turlaridan ajratib turuvchi o'ziga xos harakat - insonning vaqtinchalik boshqa joyga, mamlakatga, qit'aga borishi, uning doimiy yashash joyidan uzoqlashishi - mavjud bo'ladi. Shuningdek, sayohat - odamlarning turmush tarzi, ishi, dam olishi bo'lishi mumkin. Rossiyalik mashhur "Sayohatchilar klubi" teledasturi boshlovchisi Yuriy Senkevich o'zining ko'plab sayohatalarida turist hisoblanmaydi, chunki bu uning ishi bo'lganidan tashqari, turmush tarzi hamdir. Ayrim xalqlar uchun sayohat bu asrlar davomida yashash joyining tabiiy - iqlim sharoitlari ta'sirida shakllangan turmush tarzidir. Masalan, mavsumiy qishloq xo'jaligi tufayli meksikaliklar har yili AQSHning shimoliy qismiga daladan hosil yiqqani boradilar.

Sayohat

Sayohat umumiy tushuncha ma'nosiga ega atama bo'lib, odamlarning maqsadlaridan qat'iy ko'chib yurishlarini anglatadi. Ko'p asrlik tarix guvohki, kishilar savdoni rivojlantirish, yangi erlarni ochish va o'zlashtirish, resurslar va yangi transport yo'llarini izlab topish maqsadida jahon bo'ylab sayohat qilish imkoniyatiga ega bo'lganlar. Sivilizatsiyamizning rivojlanishi unchalik katta davr bo'lmay, besh ming yilga yaqin hisoblanadi, biroq faqat yaqin o'tmishdagi sayohatlar haqidagi hikoya va tasvirlargina saqlanib qolgan. Tarixdan bizga yangi qit'a va erlarni, xalqlar va tabiiy xodisalarni ochgan, o'ziga xos geografik tizimlarni asoslab bergan buyuk sayohatchilarning nomlari ma'lum.

⁶Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 2012-йилнинг асосий яқунлари ва 2013-йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси 18.01.2013 йил

"O'zbek tilining izohli lug'ati"da: "Sayohat- arabcha so'z bo'lib, dam olish, xordiq chiqarish yoki dunyoni ko'rish, o'rganish maqsadida qilingan safardir", - deyiladi. Safar tushunchasining o'zi ham arabchadan olingan va u xizmat yoki sayohat maqsadida biror erga borishdir.

Moziyga murojaat qilib, shularni aytish mumkinki, ilk sayohatchilar deyilganda ko'z oldimizda ko'hna davrlardagi - bir erdan ikkinchi erga ko'chib yurgan ko'chmanchi qabilalar, diniy e'tiqoddagi ziyoratchilar, davlatlararo yurgan va "Buyuk ipak yo'li" bo'ylab safarga chiqqan savdogarlar, keyinroq esa mamlakatlar manfaatini himoya qiluvchi davlat elchilari, ilmni maqsad qilib olgan olimlar, allomalar va mutasavvuflar, harbiy jabhalarda o'zga hududlarga kirgan jangchilar gavdalanadi. Shukurlar bo'lsinkim, bularning aksariyati safarlari davomida o'zga hududlar tarixi, geografiyasi, zahmatkash xalqi, millatlarning urf - odatlari, an'ana va marosimlari, boy madaniy merosi bilan yaqindan tanishganlar hamda ular haqida ajoyib asarlar, xotira va esdaliklar yozib qoldirishgan. Masalan, tarix fanining otasi - Gerodot (eramizdan avvalgi 5 - asr) Evropa, Osiyo va Misr bo'ylab sayohat qilgan. Uning "Tarix" nomli asarida Markaziy Osiyoning qadimiy xalqlari - ko'chmanchi qabilalari: agrippiylar, issedonlar, massagetlar, daylar, saklar hayoti, odat va marosimlari, qo'shni mamlakatlar (masalan, Eron) bilan aloqalari bayon etiladi. Gerodot massagatlarni hunarmand ekanliklari: mis va oltindan yasalgan qurol - aslahalar, ot anjomlari, turli idishlar, zeb - ziynatlar, bosh kiyimlar, belbog', zardo'zlik ustalari bo'lganliklarini yozib qoldirgan. Yoki, frantsuz tadqiqotchisi va geografi Pifey (eramizdan avvalgi 320 - yil) esa o'sha vaqtlarda aql bovar qilmaydigan tarzda butun Evropa bo'ylab sayohat qilgan. U Britaniya orollarini aylanib o'tib, Norvegiya va Islandiyagacha borgan. Uning "Okean haqida" deb nomlangan ajoyib asarida ko'plab geografik ixtirolar tasvirlab berilgan. Keling, ularning ayrimlari haqida (garchi yurtimizga tashrif buyurgan va tashrif buyurmagan bo'lsalarda) fikr bildiraylik. Aslida esa ular juda ko'p va xilma - xildir.

Marhum tarixchi olim, akademik Bo'riboy Ahmedovning "O'zbekiston tarixi manbalari" kitobida biz tadqiq etmoqchi bo'lgan ushbu masalaga alohida e'tibor bilan qaralgan. Asarning ilk sayohatchilar tarixini o'rganishdagi ahamiyati cheksizdir. Ayniqsa, u maxsus yoki yangi turistik yo'nalishlar ishlab chiquvchi turoperatorlar va gid - ekskursovodlar uchun yanada qimmatli hisoblanadi. Shu sababli, uni va boshqa tarixiy asarlarni mutolaa qilib, sayohat va ilk sayohatchilik tarixi nuqtai - nazaridan o'rganib, o'ta muhim tarixiy ma'lumotlar olishga muvaffaq bo'ldik. Ushbu manbalarda keltirilishicha sayohatchilarning ibtidosi hisoblangan - ko'chmanchi qabilalar (sayyohlar) dastlab chorvachilik bilan hayot kechirganlar va ular bir hududdan ikkinchi bir hududga tabiiy - iqlim sharoitlari, jangu - jadallar tufayli ko'chib yurishgan va o'zlarining sayohatchi ekanliklarini sezishmagan. Ilk ko'chmanchilar eramizdan avvalgi 4 - 3 ming yilliklarda, hatto undan oldingi davrlarda ham bo'lgan. Osiyo, Shimoliy Afrika va Janubiy Evropa hududlarida ularning dastlabki jamoalarini kuzatamiz (masalan - aboriginlar, indeyslar).

Eramizdan avvalgi 2 - ming yillikning oxiri va 1 - ming yillikda Markaziy Osiyo hududida ham chorvador podachi jamoalarining moddiy madaniyat yodgorliklari qadimiy Xorazm (Tozabogen)da, Zarafshon vodiysi (Urgut, Kattaqo'rg'on)da, Farg'ona vodiysi (Vodil va Karomko'l)da, Toshkent vohasi (Achiko'l) da ham mavjud bo'lgan. O'lkamizdagi ko'chmanchi qabilalar haqida "Avesto"da, yunon tarixchilari asarlarida muhim manbaalar mujassam. Eramizdan avvalgi VI - IV asrlarda yozilgan va otashparastlik (zoroastrizm) dinining mazkur kitobida Eron va Markaziy Osiyo xalqlarining qadimgi madaniyati (e'tiqodi, tili, adabiyoti), tarixi haqida qimmatli ma'lumotlar mujassam.

Ko'chmanchilarni sahroyi, dashtlik, tog'lik kabi nomlar bilan atashgan. Eramizdan avvalgi 3 - asr va eramizning 4 - asrlarida Sirdaryo bo'ylarida tashkil topgan Qang' davlati jabg'ulari (mulkka ega qabilalari) o'z chorva mollarini Talas yaylovlaridan Sarisu va Chudaryolari (Qirg'iziston va Qozog'iston hududlaridan oqib o'tuvchi daryolar) etaklari tomon haydasa, qishda Ohangaron vodiysi tomon olib borishgan.

Ko'chmanchilar qatoriga lo'lilar, qochoqlar va zo'rlab ko'chirib yuborilganlarni kiritish mumkin. Zo'rlab ko'chirib yuborish voqealarini tasdiqlovchi tarixiy manbalar ham

mavjud. Masalan, qadimdan Shimoliy Xitoyda yashagan xunlar eramizdan avvalgi 2 - asr oxirlarida xitoylar tazyiqi ostida g'arbga qarab chekinishga majbur bo'lganlar va Sharqiy Turkistonga hamda Ettisuv (Qozog'iston) vohasida ko'chib yurgan skif va usun qabilalarini surib chiqarganlar. Natijada, skif va usunlar So'g'diyona (Qashqadaryo va Zarafshon daryolari havzasidagi hudud) va Baqtriya (O'zbekiston va Tojikistonning janubiy, Afg'onistonning shimoliy qismlari) hududiga ko'chib o'tib, bu erda saklar bilan birga qo'shilib ketganlar.

Shuningdek, indeyslarni majburiy ko'chirish hollari yuz berganligini, Amerikaga ko'plab aholining o'zga hududlardan borganligini, ba'zi davlatlarda lo'lilar jamoalari borligini, Afg'oniston va Iroq kabi mamlakatlar aholisining boshqa davlatlarga boshpana istab ketib qolganliklarini, O'zbekistonda yashagan (yashayotgan) greklar, koreyslar, turklar, ruslar avvalo qaysidir bir sabablar bilan ko'chmanchi bo'lganliklarini bilish kiyin emas. Shu boisdan, ko'chmanchilikni hozirgi kunga kelib butunlay yo'q bo'lib ketdi, - deya olmaymiz. Masalan, Markaziy Osiyo, Yaqin Sharq, Shimoliy Afrikadagi ko'chmanchilar (mo'g'ullar, arablar, balujlar, kurdlar) haligacha mavjud. Lekin, transport vositalarining paydo bo'lishi bilan ko'chmanchilarda o'troqlashuv jarayoni ham kuchaydi. Ko'rinib turibdiki, ko'chmanchik keyingi davrlarda ham qaysidir shakllarda mavjud bo'ldi. Lekin, ularni ilk sayyohlar deb bo'lmaydi, chunki, ular yashagan davr yaqin o'tmishimizdir.

O'tmish tariximiz haqida xabar beruvchi manbalariga e'tiborimizni qaratsak, qadimgi davrlardagi diniy e'tiqoddagi ziyoratchilarni ham ilk sayohatchilar qatoriga qo'shishimiz mumkin. Barcha din vakillarining muqaddas deb bilgan o'z qadamjolari - ziyoratgoxlari mavjud. O'tmish davrlarini tasavvur qilsak, kishilar nimalargadir e'tiqod qilishgan, sig'inishgan. Kerak bulsa, shu yo'lda qurbonlik ham amalga oshirishgan. E'tiqod qilish yoki sig'inish maqsadida bir hududdan ikkinchi bir hududga borishgan va diniy amallarini bajarishgan. Odamlarning e'tiqod qiluvchi kitoblari Olloh tomonidan bandalariga yuborib turilgan. Ushbu kitoblarga muvofiq e'tiqod qilingan. Masalan, musulmonlar Xaj ziyorati tufayli farz amallaridan birini ado etishgan, ta'bir joiz bo'lsa, sayohat qilishgan. Demak, kishilar diniy - ziyorat maqsadida borib, sayohatchilar toifasiga qo'shilganlar. Shuningdek, buddizm va xristian dinlari vakillarining muqaddas deb bilgan joylariga uyushtirgan qadim ziyoratlari ham sayohatlardir. Shu bois, necha ming yillar avval bo'lib o'tgan bunday ziyoratlarni ilk sayohatlar, ularning ishtirokchilarini esa ilk sayohatchilar qatoriga kiritamiz. Shuningdek, yurtimizda mavjud imom Buxoriy, imom Termiziy, Bahovuddin Naqshband, Ahmad Yassaviy, Zangi ota qadamjolarini ham ziyoratgoxlar, - deb bilamiz. Hozirda ko'plab musulmon davlatlaridagi turoperatorlar diniy turizm bilan shug'ullanib, ularni tashkillashtirib, Xaj va umra ziyoratlarini amalga oshirib kelmoqdalar. Bularni diniy - ziyorat turizmi turiga kiritamiz.

Savdogarlar masalasiga kelsak, ular ham savdogarlik maqsadida bir hududdan ikkinchi bir hududga borganlar va sayohatchi bo'lganlar. Eramizdan avvalgi X - VIII asrlarda yaratilgan "Mahabxarata" ("Bharata avlodlari jangnomasi") dostonida Hindistonga saklar, toxarlar va qanhaliklar savdogarlik tufayli borganliklari quyidagi tarzda bayon etilgan: "Uning (podshoh Yudxishtxiraning) eshigi oldida boshqa xalqlar bilan birga saklar, toxarlar va qanhaliklar ham navbat kutib turardilar. Paxmoq soqol, peshonalari shoxlar bilan bezatilgan, qo'llarida turli - tuman sovg'alar, jun, rangu, ipak va patta (oq qayinning biri turi) daraxti tolasidan, shuningdek, kamyob matolardan, paxtadan to'qilgan gazlamalar, mayin, nafis terilar, uzun va o'tkir qilichlar, shamshirlar, temir nayzalar, har - xil boltalar, ichimliklar, xushbo'y narsalar, turli - tuman qimmatbaho toshlar...".

Eramizdan avvalgi V - IV asrlarda (Doro I davrida) sopolga o'yib yozilgan bitikda Eronning qadimgi Suza shahridagi saroyning qurilishi uchun oltinlar Baqtriyadan, qimmatbaxo toshlar So'g'diyonadan, feruzalar Xorazmdan olib kelinganligi bayon qilinadi. Tosh - tasviriy suratlarda Eron ahamoniylariga qaram mamlakatlardan o'lpon olib kelinganligi tasvirlangan manbalar - suratlar ham mavjud. Masalan, baqtriyaliklardan turli - tuman mato, teri, qo'ylar; saklardan chakmon va otlar; parfiyaliklardan idishlar, tuyalar; xorazmliklardan qurol - aslahalar, otlar olib kelinganligi tasvirlanadi.

Tarix fanlari doktori, professor G.A. Hidoyatov o'zining " Mening jonajon tarixim" kitobida: "O'rta Osiyoga kelgan birinchi xitoy elchisi (sayyohi) Chjan - Szyan eramizdan avvalgi 140 - yilda Xivaga borganligini ta'kidlab o'tgan. Albatta, sayyohning ko'rgan - bilganlari haqidagi ma'lumotlar ham anchagina.

Shuningdek, eramizdan avvalgi II asrdan eramizning XV asrigacha davom etgan, qadimda va o'rta asrlarda sharq va g'arb mamlakatlarini o'zaro bog'lagan karvon yo'li - "Buyuk ipak yo'li" orqali ham ajdodlarimiz savdogarlik maqsadida o'z sayohatlarini amalga oshirganlar. Savdogarlar karvonlari uchun bunyod etilgan karvonsaroylarda ularga barcha shart - sharoitlar mujassam qilingan. Karvonlar turishi uchun joy, em - xashak, savdogarlar uchun ko'nalga joy (mehmonxona), oziq - ovqat oldindan hozirlab qo'yilgan va boshqa xizmat ko'rsatish (servis) shahobchalari tunu - kun o'z mijozlarini kutib olib, mehmonnavozlikni amalga oshirganlar. Albatta, savdogarlik mahalliy tojirlar tomonidan o'lkamizaro ham amalga oshirilgan. Demak, o'tmishda mamlakatlararo, xalqlararo iqtisodiy, madaniy aloqalar bo'lgan va bu aloqalarni sayyohlikning ilk ko'rinishlaridan, deb aytish mumkin.

Madaniy - maishiy turmush tarzimiz shu darajada rivojlangan ediki, hatto bundan uch ming yil avvalgi ichimlik suvi va chiqindi suvlar oqadigan sopol quvurlar qoldiqlarini arxeolog olimlarimiz topishga muvaffaq bo'lganlar.

Bu manba'lar yurtimizda sayohatchilik sohasidagi (hozirgi atama bilan aytganda) servis va infratuzilma tizimi qay darajada bo'lganligidan dalolatdir. Shu o'rinda karvonsaroylarga alohida to'xtalib o'tishni joiz, deb bilamiz. O'zbekiston milliy ensiklopediyasida karvon va karvonsaroy haqida: karvon - forscha so'z bo'lib, uning 1- ma'nosi: uzoq joylarga yuk va odam tashuvchi, qator bo'lib ketayotgan hayvonlar (tuya, eshak, xachir, otlar), aravalar va ularni boshqaruvchi shaxslar guruhi, qatori. Karvon uzilib qolmasligi uchun eng oldingi va oxirgi hayvonga qo'ng'iroq osib qo'yilgan, - deyilsa; 2 - ma'nosi: o'zaro yordam va xavfsizlikni ta'minlash uchun birga qo'shilib yo'lga chiqqan yo'lovchilar, sayyohlar yoki elchilar guruhi. Karvonni karvonboshi boshqargan, - deyiladi. Karvonsaroy - karvonlar tunab o'tadigan rabot, saroy. Yaqin Sharq, Markaziy Osiyo, Kavkaz orti shaharlari savdo yo'lida barpo etilgan. Karvonsaroylar odatda, o'rtada katta hovli, atrofi bir - ikki qavatli hujralar bilan o'ralgan, minorali qal'aband istehkom shaklida bo'lib, savdo manzillarida va shahardagi bozor (tim, toq) lar qatoriga qurilgan. 9 - 18 - asrlarda shaharlarning o'sishi va karvon savdosining kuchayishi natijasida karvonsaroylar ko'plab bunyod etilgan. Arab sayyohlari Istahriy va ibn Xavqallarning ma'lumotiga ko'ra, 10 - asrda savdo markazi hisoblangan Movarounnahrda 10 mingdan ortiq karvonsaroylar bo'lgan. Masalan, Raboti Malik (11 - asr, Navoiy shahri yaqinida), Doya xotin (12- asr, Turkmanistonda) karvonsaroyi xarobalari, Olloqulixon (19 - asr, Xiva) karvonsaroyi va timi.

Yaqin o'tmishimizda bo'lib o'tgan shunday ma'lumotlar ham borki, davr nuqtai - nazaridan ularni ilk sayohatlar qatoriga kiritmasdan, oddiy sayyohlik darajasida o'rganamiz. Masalan, o'zbek romanchilik maktabining asoschisi Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romanida Otabekning Toshkent - Marg'ilon - Toshkent yo'nalishida sevgilisi Kumush izidan bir necha marotaba safar - sayohatga chiqqanligini olaylik. Mana shunday sayohatlar bo'lganligiga ham tarix guvoh. Balki bunday safarlarni sevishganlar sayohati, deb o'rganamiz. Garchi o'z hududimiz doirasida bo'lgan bo'lsada. Otabekning Toshkentning Chuqur qishloq degan joyida qozoqlar tomonidan ochilgan bo'zaxonada bir necha marotaba tunab qolganligi, otni otxonaga joylashtirish, ozuqa berishdan tortib Otabekka ko'rsatilgan boshqa xizmatlar - turli taomlar (bo'zaxo'rlik), hatto kechasiligiga qaramay mashshoqning bo'lishi va unga dutor bilan kuy chalib berishi - ularning bari garchi uni mehmonxona deyilmasada, servisning joy - joyiga qo'yilganligi emasmi?

Elchilarni ham sayohatchilar deyish mumkin. Tarixga murojaat qilinsa, V - VII asrlarga oid Samarqand tarixida Afrosiyob saroyi mehmonxonasidagi rasmlar ajoyib bo'lib, unda oq kiyim kiygan Chag'aniyon (eramizdan avvalgi VI asrdan - eramizning XVI asrigacha hozirgi Surxondaryo viloyatidagi Sho'rchi, Denov, Sariosiyo, qisman Jarqo'rg'on tumanlari

xududlaridagi viloyat, shahar) elchisining surati tasvirlangan. Ushbu tasvir o'sha davrlarda ham elchilik aloqalari bo'lganligidan dalolatdir.

X asrda yashagan arab sayyohi va olimi Ahmad ibn Fadlan Bag'doddan Bulg'orga Buxoro, Xorazm orqali elchilar bilan birga tashrif buyurgan va o'z xotiralarida muhim tarixiy, geografik ma'lumotlarni yozib qoldirgan. Yoki, Sohibqiron Amir Temur saltanatiga Kastiliya (Ispaniya) qiroli Genrix III ning elchisi Lui Gonzales de Klavixo tashrif buyurib, yurtimiz ichki turmushi, shaharlari, qishloqlari, Amir Temur saroyidagi odatlar, Temurbekning xotinlari, Shahrisabz va Samarqand haqida qimmatli ma'lumotlarni yozadi. (Shuningdek, bavariyalik ritsar Iogann Shiltberger ham Temur va uning avlodlari xizmatida bo'lgan). Shohruh Mirzo esa 1442 - yili Janubiy Hindistonga Vijayanagar davlatiga Abdurazzoq Samarqandiy boshchiligidagi elchilarni jo'natgan. Ular Hirot, Eronzamin, Fors qo'ltig'idan o'tib, kemalar orqali Janubiy Hindistonga borganlar. 1444 - yili esa yana Hirotga qaytganlar. Uch yillik elchilik xotiralarini kundaligini yozib qoldirganlar. Shuni aytish lozimki, Abdurazzoq Samarqandiy Afanasiy Nikitindan 25 yil avval bu erda bo'lgan.

Hofiz Ko'hakiy (16 - asr) - Sulton Muhammad Hofiz Toshkandiy tarixchi, huquqshunos, tarjimon bo'lib, Mirzo Ulug'bekning sevimli shogirdi Aliqushchining nabirasidir. U Hindistonga 1528 - yili Bobur Mirzo va 1569 - yili Akbarshoh huzuriga elchi bo'lib borgan.

XVII asrda rus elchilaridan I.D. Xoxlov, V.A. Daudov, M.Yu. Qosimov (tatar millatiga mansub), aka - uka Pazuxinlar Buxoro va Xiva shaharlarida elchilik qildilar. Petr I (1682 - 1725) Xiva va Buxoroni qo'lga kiritish maqsadida avval Bekovich - Cherkasskiyni, so'ng Florio Benevinini elchi qilib yuboradi.

Shuningdek, XVIII asrda sayyoh Mitropolit Xrisanf, savdogar Filipp Nazarov, harbiy Nikolay Muravyov, poruchik Dmitriy Gladishev va er o'lchovchi Ivan Muravinlar Samarqand, Buxoro, Xiva, Qo'qon, Marg'ilon va Namangan shaharlari haqida ajoyib esdaliklarni yozib qoldirishgan.

Ilk sayohatchilarni umumiy ma'noda ko'chmanchilar, ziyoratchilar, savdogarlar, - deb oldik. Shuningdek, ayrim shaxslar hayoti va faoliyatini o'rganib, ularni ham ilk sayohatchilar qatoriga kiritamiz, asarlarini esa ilk sayohatchilik ilmini yangi, original manbaalar bilan boyitgan dastlabki fundamental tadqiqotlar qatoriga kiritamiz. Ular o'zga hududlardagi hayotni, agar ta'bir joiz bo'lsa, xuddi biz kutgandek sayohatchilik nuqtai - nazaridan yoritib berishgan. Qadimgi Eron, hind, yunon, rim, turk, xitoy, so'g'd, mo'g'ul, arab, fors, eski o'zbek va fors - tojik tilidagi manbaalarda bularni ko'ramiz.

Gerodotdan tashqari yunon sayohatchi - olimlaridan Diodor (er. av. 90 - 21 y.) - skiflar, saklar, massagetlar, baqtriyaliklar haqida; Pompey Trog (er. av. I asr - er. I asri) Baqtriya va So'g'd shaharlari, imoratlari, etnografiyasi haqida; Arrian Flaviy (er. 95 - 175 y) va Kvint Kurtsiy Ruf (er. I asri) ning Iskandar Zulqarnaynning hayoti, bosqinchilik yurishlari, xususan, uning Markaziy Osiyoni istilo qilishi, Spitamen boshliq qo'zg'olon haqida; Polibiy (er. av. 201 - 120 y.), Strabon (er. av. 63 - er. 23 y.), Gay Pliniy Sekund (er. 24 - 79 y.), Ptolemey Klavdiy (er. 90 - 160 y.) lar o'lkamizg tarixi, skiflar, Oks (Amudaryo) va Yaksart (Sirdaryo), Baqtriya va uning biiy boyliklari haqida qimmatli ma'lumotlar berishgan.

Abulqosim Firdavsiy tomonidan yozilgan "Shohnoma" (X asr) kitobida Eron va Markaziy Osiyoda zardushtiylikning paydo bo'lishidan to arablar xalifaligigacha bo'lgan davrdagi (er. av. VI - er. VI asrlar) siyosiy vaziyat, diniy aqidalar bayon etilgan.

Arab sayyohi va geograf olimi Abu Dalaf (X asr) Buxoroga kelgan va o'z asarlari orqali muhim tarixiy, geografik ma'lumotlarni keltirgan.

Italiyalik savdogar - sayyoh Marko Polo (XIII asr) Xitoyga safar uyushtirib, u erda 17 yil yashagan va noyob manbaalar bitib ketgan. Uning Samarqandda bo'lganligi esa biz uchun yanada qimmatli. U Oltin O'rda (XIII asrning 40 - yillarida Botuxon boshchiligidagi tashkil topgan davlat) va Chig'atoy ulusiga qarashli shaharlar va ularning xalqlari haqida yozib, xususan: "Samarqand katta, mashhur shahar. Unda sarasinlar bilan birga xristianlar ham istiqomat qiladilar", - deydi.

Yana bir arab sayyohi va olimi Ibn Battuta (XIV asr) 21 yoshidan sayohat qilganligi manbaalardan ma'lum. U shimoliy Afrika mamlakatlari, Xitoy va Hindistonda bo'lib, mamlakat va savdo yo'llarining geografik nomlarini, xalqlarning urf - odatlarini yozib qoldirgan. Shuningdek, uning Samarqandga sayohati va temuriyzodalar xilxonasi (xususan, Shohizinda)da bo'lishi biz turizm mutaxassislariga ta'luqli muhim tarixiy ma'lumotdir.

Buyuk sayohatchi - olimlar, kashfiyotchilar katoriga XV - XVI asrlarda yashagan Fernan Magellan, Vasko da Gama, Xristofor Kolumblarni ham kiritish mumkin. Jumladan, Kolumb 1492 - 1493 yillarda uchta karavellada Atlantika okeanini bosib o'tib, Amerika qit'asini kashf etgan.

Eng qadimgi rus sayyohlaridan Igumen Daniil 1065 - yilda Afon va muqaddas Erga ziyorat qilgan va safar davomida ko'rgan xalqlari va erlari haqida batafsil ma'lumotlar yozib qoldirgan. "Uch dengiz osha sayohat" nomli ajoyib asar muallifi bo'lgan Afanasiy Nikitin esa XV asrda Eron va Hindistonga sayohat qilgan. Sovet davrida shu nomli badiiy film ham yaratigan edi. Keyinchalik, Bering (XVII - XVIII asr), Mikluxo - Maklay, Prjevalskiy (XIX asr) lar mashhur sayohatchilar sifatida o'z nomlarini tarixda qoldirganlar. Yaqin o'tmishimizda esa "Sayohatchilar klubi" teledasturining muallifi bo'lgan Yuriy Senkevichdan tashqari, Artur Chillingarov, Dmitriy Shparolarning nomlari sayohatchilik bilan shug'ullanuvchilarga yaxshi tanish. Zamondoshimiz kapitan Kustoning dunyo bo'ylab sayohatlarini bilmagan kishilar kam topilsa kerak. O'zbekiston mustaqillikka erishgach esa vatandoshimiz Murod Qosimovning bir qator davlatlarni kezib chiqqanligini mutaxassislar yaxshi bilishadi.

Allomalar

Bulardan tashqari, VIII - XX asrlarda yashab o'tgan allomai zamonlardan - Abu Yusuf Ya'qub, Madoiniy, Al - Ya'qubiy, Balazuriy, Ibn al - Faqih, Ibn Xurdadbeh, Tabariy, Al - Mas'udiy, Abulfaraj Kudama, Istaxriy, Ibn Havqal, Al - Muqaddasiy, Utbiy, As - Saolibiy, Al - Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Miskavayx, Mahmud Koshg'ariy, Al - Idrisiy, Sam'oniyy, Ibn al - Asir, Ibn Xalliqon, Shihobuddin Muhammad Nisoviy, Jamol Qarshiy, Ibn Arabshohlarning arab tilidagi;

Narshahiy, Nizomulmulik, Nizomi Aruzi Samarqandiy, Gardiziy, Najmuddin Abu Xafsa Nasafiy, Faxruddin Muborakshoh Marvarrudiy, Abulfazl Bayhaqiy, Avfiy, Juvayniy, Rashiduddin, Hamdulloh Qazvinii, Banokatiy, Nizomuddin Shomiy, Mu'inuddin Natanziy, Hofizi Abru, Sharafuddin Ali Yazdiy, Mirzo Ulug'bek, Abdurazzoq Samarqandiy, Mirxondlarning fors tilidagi;

Abdulla Nasrullohiy, Muhammad Solih, Abulg'ozixon, Munis, Ogahiy, Mirza Olim Toshkandiy, Muhammad Yusuf ibn Bobojonbek Bayoniylarning eski o'zbek tilidagi;

Mulla Shodiy, Kamoliddin Binoiy, Fazlulloh ibn Ruzbehon, Xondamir, Mirzo Muhammad Haydar, Hasanbek Rumlu, Hofiz Tanish Buxoriy, Abulfazl Allomiy, Muhammadyor ibn Arab Kattagon, Amir Ahmad Roziy, Iskandarbek munshiy, Mahmud ibn Vali, Xoja Samandar Termiziy, Muhammad Yusuf munshiy, Mir Muhammad Amini Buxoriy, Mulla Sharafuddin A'lam, Abdurrahmon Davlat, Xoji Mir Muhammad Salim, Muhammad Kozim, Muhammad Vafoyi Karminagiy, Mulla Ibodulla, Mulla Muhammad Sharif, Mir Olim Buxoriy, Hakimxon to'ra, Ahmad Donish, Mirzo Abduazim Somiy Bo'stoniy, Mirza Salimbek, Muhammad Solih Toshkandiy, Niyoz Muhammad Xo'qandiylarning fors - tojik tilidagi asarlarida sayohatshunoslik tarixiga oid muhim ilmiy manbaalar mujassam.

Shuningdek, geografiya va kosmografiyaga ta'luqli - Kitobi Mullazoda, Majmu' al - g'aroyib, Ajoyib ut - tabaqot, Dili g'aroyib; o'zbek xalqining shakllanishiga oid - Tarixi Abulxayrxoniyy, Nasabnomayi o'zbek, Asomiyyi navadu du firqayi o'zbek asarlari; Davlatshoh Samarqandiy, Xoja Bahouddin Hasan Nisoriy, Mutribiy, Maleho Samarqandiy, Tazkirayi Bug'roxoniyy, Manoqibi Xoja Yusuf Hamadoniyy, Risolayi shayx Najmiddin Kubro, Manoqibi Amir Kulol, Xoja Muhammad Porso, Maqomati xoja Ahror, Rashaxotu ayn ul - hayot, Jomi' ul - maqomati Mahdumi A'zam Kosoniyy - biografik asarlari; Bobur, Zayniddin Vosifiy, Fasih Ahmad Xavofiyy, Seydi Ali Reislarning - memuar asarlari o'z qimmatiga ko'ra ko'hna tarix, el - ulus, uning osori - atiqalari, qadamjolari, geografiyasi, etnografiyasi, madaniy merosiga ta'luqli

yangiliklar bilan yanada qiziqarli. Bir soʻz bilan aytganda respublikamiz va unga tutash hududlarga oid ilmiy - tarixiy manbaalar mujassam.

1.2. Turizm tushunchasi, uning boshlanishi, shakllanishi va tarixi

Oʻzbekiston Respublikasining "Turizm toʻgʻrisida"gi Qonunida turizm tushunchasiga quyidagi tarzda taʼrif berilgan: "turizm - jismoniy shaxsning doimiy istiqomat joyidan sogʻlomlashtirish, maʼrifiy, kasbiy - amaliy yoki boshqa maqsadlarda borilgan joyda (mamlakatda) haq toʻlanadigan faoliyat bilan shugʻullanmagan holda uzoqʻi bilan bir yil muddatga joʻnab ketishi (sayohat qilishi)".

Turizm frantsuzcha tour soʻzidan olingan boʻlib, sayr - sayohat maʼnosini anglatadi.

Endi turizmning taraqqiyot jarayoniga nazar tashlab oʻtamiz. Zamonaviy texnika vositalari harakatlanish xarakterini tubdan oʻzgartirib yuborib, xohlangan vaqtda sayohat qilish imkonini berdi. Manbalarda 1815 - yilda Frantsiya - Angliya oʻrtasida maxsus turlar tashkil qilinganligi yoziladi. Yozuvchi va sayohatchi **D. Galinyany** keng omma uchun Parijdan Londonga uyushtiriluvchi bunday turlarning tashabbuskori boʻlgan. 1829 - yilga kelib sayohatchilar uchun maxsus tayyorlangan dastlabki yoʻl koʻrsatkich **K. Baedeker** tomonidan tayyorlangan va nashr qilingan. boʻlib, U hozirgi kunda ham chop etilib, Evropa boʻylab sayohat qiluvchi turistlar oʻrtasida keng tarqalgan. Texnika taraqqiyoti ommaviy turizmning rivojlanishiga katta turtki boʻldi. 1830 - yilda jahonda birinchi temir yoʻl Manchester va Liverpool oʻrtasida ishga tushib, u amalda sayohat uyushtirishning vaqt chegaralarini oʻzgartirib yubordi. Ilgari haftalab davom etgan sayohatlarni endiliqda arzimagan haq toʻlab amalga oshirish har bir kishining qoʻlidan keladigan boʻlib qoldi. Temir yoʻllar barcha mamlakatlarda misli koʻrilmagan suratlarda qurila boshladi. 1833 - yilda Rossiyada Cherepanovning birinchi parovozi qurildi. 1842 - yilga kelib Angliyada temir yoʻl orqali yoʻlovchi tashish koʻrsatkichi 23 million kishiga etdi. AQSh da 1850 - yilga kelib 15 ming chaqirim masofali temir yoʻllar qurib bitkazilgan. Toshkentda esa birinchi temir yul 1899 - yil Krasnovodsk - Toshkent va keyinchalik 1905 - yili Toshkent - Orenburg yoʻnalishida ishga tushirildi.

Bugungi kunda zamonaviy turizm asoschisi deb tan olingan baptist ruxoniysi - Tomas Kuk birinchilardan boʻlib sayohatchilarning ommaviy safar uyushtirishining foydaliligini anglab etdi hamda 1843 - yilda oʻz qavmi uchun dastlabki temir yoʻl orqali turni tashkillashtirdi va muvaffaqiyatga erishdi. Kuk 1851 - yili mamlakatning barcha burchagidan kelgan inglizlarning Parijdagi koʻrgazmada ishtirok etishini tashkillashtirib, 165 ming kishini olib kelishga musharraf boʻldi. Koʻrgazma turlari katta foyda keltirganligi sababli, Kuk Angliyalik turistlarning 1865 - yilda Parijga Butunjahon koʻrgazmasiga ommaviy ravishda tashrif buyurishi tashkilotchisi boʻldi. 1856 - yildan boshlab Evropa boʻylab turlar odatiy holga aylandi, Kukning turistik agentligi va joylarda uning filiallari tuzildi. Turistik kompaniyaning misli koʻrilmagan muvaffaqiyatga erishganligini Kuk turistlarga taklif etgan katalogdan 8 mingdan ortiq mehmonxonalarning oʻrin olganligi ham tasdiqlaydi. 1870 - yilda "Tomas Kuk" turistik firmasi mijozlari soni 500 ming kishiga etdi.

Evropa va Amerika qitʼalari oʻrtasida muntazam kema qatnovi 1832 - yilda yoʻlga koʻyilgan boʻlib, 1866 - yilda Kuk AQShga turistlarning dastlabki ikki guruhini joʻnatadi. Turlar uzoq muddatli boʻlib, besh oygacha davom etgan. Tomas Kuk xizmatlaridan foydalangan Amerikalik taniqli turistlardan biri Mark Tven boʻlib, u oltmish kishidan iborat guruh tarkibida ishtirok etgan va keyinchalik bu sayohatni qalamga olgan. Tomas Kuk 1872 - yilda birinchi boʻlib sanoat asosida jahon boʻylab sayohat uyushtirishni taklif qilgan. Dastlabki 20 sayohatchi butun jahon boʻylab 220 kun davomida sayohat qilganlar. Tomas Kuk 1892 - yilda vafot etdi va uning ishlarini oʻgʻillari va sheriklari davom ettirishgan. Kompaniya oʻz faoliyat sohasini kengaytirib, yirik moliyaviy institutga aylangan va sayohatchilar uchun yoʻl cheklari chiqara boshlagan. Bu esa oʻz mohiyatiga koʻra asr ixtirosi - xavfsiz pullar edi. Bugungi kunda "Tomas Kuk" kompaniyasi butun dunyoda 12000 dan ortiq turistik agentliklarga ega boʻlib, yiliga 20 milliondan ortiq turistga xizmat koʻrsatadi.

Zamonaviy samolyotlarning ixtiro kilinishi bilan bir xududidan ikkinchi bir xududga er aylanishi tezligidan tezroq etib borish imkonini berdi. Natijada sayohatchilar boshqa soat mintaqalariga tashrif buyura oldilar. Kosmik sayohatlarda vaqt samarasi yanada yaqqol ko'zga tashlanadi.

Sayohatlardan hayot faoliyatning alohida jozibador usuli sifatida yangi shakl - turizm ajralib chiqib, u o'ziga xos xususiyatlar va xislatlari bilan tavsiflanadi. Turizmni sayohatlardan ajratib turuvchi asosiy jihati bu uning tashkiliy jihatdan yo'lga qo'yilganligida, maqsadli va ommaviyligidadir.

Boshqa odamlar orasidan alohida ajralib turish, birinchi bo'lish istagi sayohatchilar orasida yaqqol ajralib turadi. Inson faoliyatining boshqa sohalariga qaraganda bunda o'zini ko'rsatish imkoniyati ko'proqdir. Kim eng yuqoriga chiqadi va uzoqroqqa boradi, kim kishilar hayoliga kelmagan, ularni hayron qoldiradigan ishlarni qiladi - rekordchi - sayohatchilarning fantaziyasi chegaralanmagan bo'lib, Ginnesning rekordlar kitobida bunday yutuqlarga alohida bo'lim ajratilgan.

1913 - yilda velosipedda butun dunyoni aylanib chiqib, bunda 50 ming km yo'l bosgan va 52 ta pokrishka, 36 ta kamera, 9 ta zanjir, 9 ta pedal, 4 ta egar, 2 ta rul va hokazolarni almashtirgan hamda «Brilliant Yulduz» belgisi bilan mukofotlangan Anisim Pankratovni turistlar toifasiga emas, balki aynan sayohatchilar qatoriga kiritish mumkin. Shuningdek, uch yil (1928 - 1931) ichida sobiq SSSR chegaralari bo'ylab velosipedda aylanib chiqqan Gleb Travinni ham sayohatchilar qatoriga kiritish mumkin. Bir necha yil mobaynida «Tatra» avtomobillarida sayyoramizning barcha qit'alari bo'ylab sayohat uyushtirgan Chexoslovakiyalik sayohatchilar Irji Ganzelka va Stanislav Zigmudlarni turistlar toifasiga kiritish yanada qiyin. Ularning qit'alararo yo'nalishi «Tatra» kontserni tomonidan moliyaviy va texnik ta'minlangan bo'lib, u firmaning reklama maqsadlariga xizmat qilgan. Amalda bu texnika sinovchilarining normal va haq to'lanuvchi xizmati bo'lgan.

Ginnesning rekordlar kitobida boshqalarni hayron qoldirish niyatida uyushtirilgan sayohat va jasoratlarga katta joy ajratilgan. Jessi Rosdayl ismli bir shaxs dunyodagi ko'p mamlakatlarda bo'lish va o'z hujjatlariga barcha mamlakatlar chegara xizmatlari shtampini qo'ydirishni maqsad qilib olgan, buning uchun u 2.627.766 km masofani bosib o'tgan va 215 ta mamlakat chegarasini kesib o'tgan hamda buning uchun Ginnes diplomiga sazovor bo'lgan. Biroq buning uchun unga Illinoys (AQSh shtati) maktabidagi o'qituvchilik o'rmini tashlashga to'g'ri kelgan. Missioner Alfred Uoldern (AQSh) otda sayohat qilishni maqsad qilib qo'ygan va 424.850 km masofani (bitta yoki bir nechta ekanligi noma'lum) otda bosib o'tgan. Bunda u 16 mingdan ortiq ma'ruza o'qigan. Piyoda, chang'ida, velosipedda, avtomobilda, temir yo'l, avia va dengiz transportida sayohat qilish bo'yicha ham rekordlar o'rnatilgan. Biroq, ularning aksariyat qismi insonning mukammalligini isbotlash va qo'yilgan maqsadga erishish yo'lida barcha qiyinchiliklarni engib o'tish uchun og'ir mehnatlardan iborat bo'lgan.

Hattoki, kosmosda - oyga qo'nuvchi, er orbitasi atrofida parvoz qiluvchi kosmonavtlar (ularni ham sayyohlar qatoriga kiritish mumkin) ham rekord o'rnatishga intiladilar. Kosmosga birinchi bo'lib parvoz qilgan odam, birinchi kosmonavt ayol, parvoz uzunligi, balandligi va uzoqligi, oy sathida Lunoxodda sayr qilish uzunligi va boshqa bir qator faktlar rekord qayd etishga asos bo'ladi.

Sayohatlar va turizmning bir - biridan farqlarini ko'rib chiqishda ushbu faoliyatning maqsadlari va moddiy ta'minotiga to'xtalib o'tish joiz. Sayohat va ekspeditsiyalarning aksariyat qismi ma'lum bir maqsadlar (savdo, fan, yangi erlarni ochish, mahsulot reklamasi va hokazo)ga xizmat qilib, manfaatdor shaxslar, tashkilotlar, davlat va xususiy jamg'armalar tomonidan moliyalashtiriladi. Masalan, Afrikani zabt etib, Zambezi daryosidagi Viktoriya sharsharasini ochgan buyuk David Livingston missionerlik jamg'armalari hisobiga sayohat qilib, asosan mahalliy aholini xristian diniga jalb qilish bilan shug'ullangan va ahyon - ahyonda geografik ixtirolar qilib turgan.

Sayohatchi - bu birinchi navbatda agar ta'bir joiz bo'lsa kasb bo'lib, odamlarning kun ko'rish manbai yoki sayohatda ishtirok etuvchilarning turmush tarziga aylanishi mumkin. Bu esa

faoliyatning maqsadi bo'lib, turizm maqsadlaridan farq qiladi. Shunday sayohatlar ham borki, ularni kasb ham deb bo'lmaydi. Bunday sayohatlar e'tiqod bilan bog'liq. Masalan, Imom Buxoriyni olaylik. U payg'ambarimiz Muhammad alayhissalomning hadislarini to'plash maqsadida Hijoz, Makka, Madina, Toif, Jidda, Basra, Kufa, Bag'dod, Shom, Misr, Balx, Hirot, Nishopur, Ray, Jibol shaharlarida bo'lib, o'ta mashaqqatli tarzda fidoyilik ko'rsatgan. Bunday misollarni Imom Termiziydan ham topish mumkin. Bahovuddin Naqshband, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Bobur Mirzo va boshqa ko'plab sarkarda, alloma, ahli donishlarimizning o'zga yurtlarga o'z maqsadlarini amalga oshirish uchun borganliklarini ham sayohatlar qatoriga kiritishimiz mumkin. Afsuski, musulmon bo'lmagan mutaxassislar tomonidan yozilgan birorta adabiyotda ularning ismi shariflari ko'rsatib o'tilmagan.

Vaqt insonning imkoniyatlarini sezilarli darajada o'zgartirib yuborgan. Bugungi kunda bo'sh vaqt va etarli mablag'ga ega bo'lgan deyarli har bir shaxs jahon bo'ylab havo sharida yoki boshqa transoport vositalarida sayr qilishi, dunyoning inson oyog'i etmagan nuqtalariga tashrif buyurishi mumkin. Sarguzashtli turizmga ixtisoslashgan turistik firmalar Janubiy Amerika, Afrika va Osiyo bo'ylab maxsus tayyorlangan avtomobillarda uzoq muddatli (30 haftagacha) qit'alararo sayohatlarni taklif qilmokda. Buyuk yangi er ochuvchilarning yo'nalishlarini takrorlovchi, narxi 50 ming AQSh dollariga teng bo'lgan 190 kunlik dengiz sayohatlari ham taklif etilmokda.

Shulardan kelib chikib aytish mumkinki, turizm - bu sayohatlarning bir turi bo'lsada, (biz yuqorida aytib o'tgan tavsifnomaga asosan) odamlarning turli hududlarga tashrif buyurishi bo'lib, unda ishtirok etuvchi shaxs maqsadlari, yo'nalishi va harakatlanish vositalaridan qat'iy nazar turist deb ataladi. Sayohatlardan farqli ravishda, turizm iqtisodiyot va siyosatning kuchli ta'siriga uchrovchi toifadir.

Turizmning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda turistni dengizchi, kosmonavt, biznesmen, naturalist va hokazo deb atash mumkin. Statistika sayohat qiluvchi shaxs visitor deb ataladi. Tashrif buyuruvchilar tunovchi, ya'ni, vaqtinchalik bo'luvchi joylarda hech bo'lmasa bir kecha yotib qoluvchilar va bir kunlik (24 soatgacha bo'luvchi) turistlarga bo'linadi.

Turizm bu:

a) turistlar tomonidan amalga oshiriluvchi, aniq belgilangan turistik maqsadlarga ega omaviy sayohatlar turi, ya'ni turistning faoliyatidir;

b) bunday sayohatlarni uyushtirish va amalga oshirish bo'yicha turistik faoliyatdir. Bunday faoliyat turli xil turistik sanoat korxonalari va ular bilan bog'liq tarmoqlar tomonidan amalga oshiriladi.

Ho'sh, turizm qadimda ham mavjud bo'lganmi? - degan haqli savol tug'ilishi, tabiiy. Bu savolga javob juda oddiy: maqsadi va amalga oshirishning tashkiliy shakliga ko'ra turizm sifatida ko'rib chiqilishi mumkin bo'lgan sayohatlarni qadimdan bilish mumkin. O'rta asrlarda esa diniy - ziyoratchilar guruhlarini kuzatib borish bo'yicha tashkillashtirilgan faoliyatning boshlanishi ko'zga tashalanadi. Bu jarayonlarni detalli ravishda ko'rib chiqqanda ularni turizmga, yanayam to'g'rirog'i, turizm ibtidosiga borib taqash mumkin. Hozirgacha Tomas Kuk turizmni tashkillashtirganligi uchungina bu faoliyatning asoschisi sifatida tan olinadi. Nima, xaj va umra ziyoratini tashkillashtirgan tashabbuskorlar o'sha vaqtlarda bo'lgan emasmi? Albatta bo'lgan. Bunday ziyoratlarga ham odamlar guruh - guruh bo'lib borishgan. Ota - bobolarimiz ularni uyushtirishgan. Kimlardir shunday ishlarga bosh bo'lgan. Yoki, savdogarlikni olaylik, ayniqsa, "Buyuk ipak yo'li" tarixida bunday ishlarni tashkil etgan, savdogarlarning omon - eson manzillariga etib borishlarini tashkillashtirib bergan kishilar bo'lmaganmi? Bo'lgan, albatta. Balki, ularni mingboshi, yuzboshi, ellikboshi tarzida atalgandir. Mana shular tufayli ushbu sayohatlar, ta'bir joiz bo'lsa, turizm faoliyati amalga oshirilgan. Bizning galdagi vazifamiz shunday zahmatkash kishilarni, sayohat (turizm) ishi tashkilotchilarini eski manbaalardan izlab topish va uni xalqimizga etkazishdir.

Turizm XIX asrning oxiriga borib shakllangan bo'lsada, faqat XX asrga kelib u jadal suratlarda rivojlandi hamda texnika va texnologiyalarning rivojlanishi, jamiyat

munosabatlarining yuksalishi natijasida u «XX asr fenomeni» nomini oldi. Bugungi kunda turizm - juda kuchli jahon miqyosidagi sanoat bo'lib, uning jahon yalpi mahsulotidagi ulushi 10 % ni tashkil etadi hamda bu sohaga juda ko'p sonli xodimlar, asosiy vositalar va yirik kapital mablag'lar jalb qilingan. Turizm - yirik biznes, katta mablag' va global miqyosdagi jiddiy siyosatdir.

Jamiyatning rivojlanishi bilan sayyoramizning tobora ko'plab aholisi turizm sohasiga jalb qilinmokda. 1995 - 97 yillar mobaynida sayohat qiluvchilar sonining barqaror o'sish tendentsiyasi yiliga o'rtacha 4 % kuzatilib, 1998 - yil Osiyodagi moliyaviy inqiroz sababli bu sohadagi faollikning biroz susayganligini qayd qilish mumkin. JTT ma'lumotiga ko'ra, 1996 - yilda turistlarning kelishi soni 594 mln., 1997 - yilda esa - 616 mln. kishini tashkil qilgan. Turizmdan olinuvchi daromad 1997 - yilda 448 mlrd. AQSh dollariga (1996 - yilga nisbatan 7,9 % ko'p) etgan. JTTning prognozlariga qaraganda, 2010 - yilga borib turistlar soni 937 mln.ga, turizm orqali olinuvchi daromad esa 1,1 trln. AQSh dollariga etadi. Dunyoning juda ham ajoyib, jozibador turistik resurslariga ega bo'lgan barcha burchaklari hali yaxshi o'zlashtirilmaganligi va keng turistlar ommasi uchun ochiq emasligi shubhasiz, albatta. Bunda tabiiy - iqlim sharoitlari va siyosiy - iqtisodiy omillar, mintaqadagi tinchlik, turizm sanoatining rivojlanishi kabilar muhim rol o'ynaydi.

Turizm infratuzilmasi va sanoati turizmga qo'shni tarmoqlarni o'ziga yanada ko'proq tortib, ko'plab kishilarni ish bilan ta'minlamokda. Hozirda er yuzidagi aholining 1g'15 qismi turizm sohasida ish yuritadi. Turizm sohasiga ko'proq ishchilar jalb qilinmokda, natijada ko'p sonli ish joylari paydo bo'lishiga olib kelmokda, bu esa juda muxim masala bo'lib, jamiyatga foydali bo'lgan hollar ichida birinchi o'rinda turadi. Turizmda band bo'lgan ishchilarning kategoriyasini aniqlash maqsadida talaygina usullar qo'llanilmokda. Yirik turistik markazlarda har o'nta turist ikki kishini doimiy ish joyi bilan ta'minlaydi. Masalan, Petropavlovskka kruiz laynerining kelishining o'zi aholi hayotida katta bir ayyomdir. 50 - 60 kishi ish bilan ta'minlansa, uch kun mobaynida yo'lbo'shchilik, gitlik vazifasini o'tayotgan o'qituvchilar esa o'z oylik maoshlariga teng bo'lgan qiymatda mukofot oladilar.

Turizmdan tushadigan foydani tahlil etish qiziq taqqoslarga olib keladi. Rossiyaliklarga qaraganda AQSh aholisining har biriga ikki barobar ko'p turist to'g'ri kelsa, bu tarmoqdan tushadigan foyda esa besh barobar ko'pdir. Sankt - Peterburg kurortining 250 ming aholisidan 60 ming nafari turizm sohasida band bo'lib, har yili 5 mlrd turistga xizmat ko'rsatishadi. Andorrada esa ahvol yanada keskinroq. Bu erda 50 - 60 ming kishi 12 mln. turistlarga xizmat kilib, ularga mahsulot sotishadi. Andorra soliqsiz savdo hududidir. Demak, bu holat ishni yanada avj oldirish uchun muhim. Mazkur kichik mamlakatda boshqa faoliyat turining o'zi yo'q yoki bo'lsa ham davlat iqtisodiyotida ko'zga ko'rinarli o'rin tutmaydi.

Maqsadlariga ko'ra, turistik sayohatlar muddati bo'yicha quyidagi kunlarga bo'linadi:

- 1 - 2 kunlik (dam olish kunlari);
- 3 - 7 kunlik;
- 8 - 28 kunlik;
- 29 - 91kunlik;
- 92 va undan ortiq kunlik.

Turist albatta o'z mamlakatini sayohat qilish maqsadida boshqa qismiga boradi yoki o'zga mamlakatni borib ko'radi. Er aholisining aksariyat qismi o'troq hayot kechirishmoqda, - degan fikrga qo'shilishimiz kerak. Turist o'z turistik sayohatini amalga oshirayotgan joyda uzoq qolmasligi va sayohat yakunida bu joyni tark etishi lozim. Demak, turist - bir erdan ikkinchi bir erga vaqtinchalik boruvchi kishi (musofir) dir.

Turizm bo'lishi uchun ikki shart kerak: bush vaqt va mablag'. Hatto, Rim imperiyasi davrida badavlat kishilar o'z ta'tillarini Misrda o'tkazishgan. Uzoq vaqt davomida turizm faqat badavlat kishilar qatlamini bo'lgan. Hozirda ham bu holat afsuski saqlanib turibdi.

II-БОБ Туризм индустриясида турист тушунчаси ҳамда уларнинг мақсад ва вазифалари

2.1. Туризмда turist tushunchasining ta'rifi

O'zbekiston Respublikasining 1999 - yil 20 - avgustda qabul qilingan "Turizm to'g'risida"gi qonunida turist tushunchasining ta'rifi berilib, unda: "turist - O'zbekiston Respublikasi hududi bo'ylab yoki boshqa mamlakatga sayohat qiluvchi (doimiy istiqomat joyidan turizm maqsadida jo'nab ketgan) jismoniy shaxsdir", - deyiladi⁷.

Turist - turistik mahsulot, tovar, turistik xizmat, ishning - (butun turning) iste'molchisidir. U biror joy, aholi punkti, hudud yoki mamlakatda uning fuqaroligi, millati, jinsi, tili, dinidan qat'iy nazar o'sha joyda 24 soatdan kam bo'lmagan va 6 oydan ko'p bo'lmagan muddatda turuvchi vaqtinchalik turuvchi yoki o'z mamlakatidan tashqarida guruhli yoki yakka tarzda kamida bir marta yotishini amalga oshiruvchi, joylashish, hordiq chiqarish uchun sayohat qilish, davolanish, ish maqsadlarini amalga oshiruvchi va borgan joyida haq to'lanadigan biror faoliyat bilan shug'ullanmasligi kerak.

Avvalo, turist turistik mahsulotning iste'molchisi sifatida deyarli barcha rivojlangan mamlakatlarda bo'lgani kabi, jumladan, O'zbekiston respublikasida mavjud bo'lgan "Iste'molchilar huquqini himoya qilish haqida"gi qonuni himoyasi ostida bo'ladilar. Turizm iste'molchisi talab qilishga haqlidir. Turist bo'lmasa - turizm ham bo'lmaydi. Ko'plab va turli jamoat tashkilotlari iste'molchilar huquqlari himoyasi masalasi bilan shug'ullanishadi. Iste'molchi dam olish sharoitlariga deyarli talabdan kelib chiqib munosabatda bo'ladi va to'langan xizmat bajarilmaganida yoki bu xizmat sifatining va'da berilgani bilan mos tuzilmasa shikoyat qilish huquqiga ega. Tahlillar shuni ko'rsatadiki eng norozi sayyohlar - bu nemis turistlari hisoblanadi. Germaniyada har yili turistik firmalarga kompensatsiyani talab qilib 500 dan ziyod shikoyatlar tushadi. Mamlakatda shu kabi masalalarni hal etish bilan shug'ullanuvchi maxsus vositachilar mavjuddir.

2.1-жадвал

Ўзбекистонга ташриф буюрган хорижлик туристлар⁸

Йиллар	Туристлар Минг киши	Ўтган йилга Нисбатан ўсиш, %
2008	272.0	7.6
2009	274.0	0.7
2010	306.0	11.9
2011	326	10.3
2012	330	12.4

Манба: «Ўзбектуризм» МК. 2012й.

Turli mamlakat turistlarining xarakterlari va turistik mahsulotni iste'mol qilishdan maqsadlari ko'p darajada umumiy bo'lishiga qaramasdan, muhim farqlarga ham ega. Bunday farqlarning mohiyati ular uchun hayot tarzi va dam olishning odati, turistik resurslar bilan tanishligi va axborotning chuqurligi, tarixni bilishi, reallikni ob'ektiv qabul qilish qobiliyati va

⁷“Туризм тўғрисида”ги қонун 3 модда 20.08.1999йил

⁸“Ўзбектуризм” МК2011 йил ҳисоботи 27.02.2012 йил

ushbu turistik markazda mavjud bo'lgan turistik resurslar va imkoniyatlardan foydalanishga bog'liq.

Turistlarni, ayniqsa xorij turistlarini qabul qilishda turistik resurslardan samarali foydalanish uchun ularning hayot tarzini, milliy xarakteri xususiyatlarini, tayyorgarlik darajasi va turistik qiziqish ob'ektini qabul qilish imkoniyatini batafsil o'rganish zarur.

Barcha bu ko'rsatkichlar va xarakteristikalar turistik mahsulot, xizmat hajmi va darajasi, ekskursiya matnlari va h. k. ni loyihalashda hisobga olinadi.

Hozirgi kunda eng ko'p tarqalgan tadqiqot shakli - turistik markazlar va hududlarga turistlarning kelishi va ketishini rasmiy statistika to'plami bo'lib, unda turistik oqimlarni, harakat qilish usullarini, turistlar ehtiyojlari va ularning to'lovga qobilligini, xususan, turistik resurslarni qabul qilish, turistik faoliyatni boshqa tahlillari, asosan ushbu hudud uchun turizm daromadliligi bo'yicha maxsus tadqiqotlar o'tkaziladi.

Turist - moddiy va ma'naviy turistik mahsulotlarning iste'molchisidir. Moddiy turistik mahsulotlar deyilganda - turistlarni joylashtirish, tashish, ovqatlantirish, maishiy xizmatlar ko'rsatish shahobchalari, tarixiy va madaniy yodgorliklar va ularda ko'rsatiladigan barcha moddiy xizmatlar majmuyi tushuniladi. Ma'naviy turistik mahsulotlar deyilganda esa - (masalan, tarixiy turizm bo'yicha) turistlarni tarixiy va madaniy yodgorliklar bilan tanishtirish maqsadida gid - ekskursovodlar tomonidan ularga berilgan tarixiy ma'lumotlar va axborotlar, (madaniy turizm bo'yicha) turistlarga festivallar, karnavallar, tomoshalar, kontsertlar, teatrlar, dorbozlar, sirklarda berilgan madaniy ozuqalar, ruhiy kechinmalar tushuniladi. Demak, turistlar mana shunday turistik mahsulotlarning iste'molchisidir.

Moddiy turistik mahsulotlardagi joylashtirish tizimining o'zida turistlar bevosita bir qator turistik xizmatlarning iste'molchisidirlar. Olib yurish va ovqatlantirish tizimida ham turistlarga iste'mol uchun qator xizmatlar majmuyi ko'rsatiladi.

Mazkur moddiy va ma'naviy turistik mahsulotlardan turistlar qoniqish hosil qilmasa, ushbu turistik iste'mollar yaroqsiz va qisman yaroqsiz hisoblanadi, hamda, o'z navbatida turistlar qonun talablari bilan haq - huquqlarini qondirish yuzasidan turagentlarga murojaat qilishlari mumkin. Shartnomada turistlar tomonidan ko'rsatilgan barcha shartlar to'liq bajarilishi lozim. Chunki, turistlar mazkur turmahsulotlar uchun oldindan o'z mablag'laridan pul to'lab qo'yishgan. Demak, ular magazinlardan mahsulot sotib olgan kishilar kabi iste'molchidirlar. Talab qondirilmasa, oxirgi yo'l - suddir. Bu haqda mavzuimizning keyingi (turistning huquq va erkinliklari) qismida ham to'xtalib o'tamiz.

Turist - vaqtinchalik tunovchi musofirdir. Yuqorida ko'rsatilganlardan va turizm tushunchasidan ko'rinadiki - turist hudud yoki mamlakatning vaqtinchalik kelib - ketuvchisi hisoblanadi. U bu hududga yoki mamlakatga vaktinchalik keladi, bu joy uning odatdagi yashash joyidan farq qiladi. U turizm maqsadida ma'lum muddatga keladi va bu muddat 6 oydan oshib ketmasligi lozim. Hudud yoki mamlakatga bir ishda 6 oydan ko'p muddatga keluvchi shaxs turist hisoblanmaydi va turizm statistikasida hisobga olinmaydi.

Vaqt omili bo'yicha turistik sayohatlarni quyidagilarga ajratish lozim:

1 - 3 kunlik sayohatlar. Bular dam olish kunlari tashkil etiladi. Bunday sayohatlar minimal transport harajatlari, madaniy va turistik markazlarda o'tkaziladi. Klub sayohatlari muhim o'rinni egallaydi, masalan, turli maydonlardagi gollf o'yinlarga yoki boshqa ko'rinishdagi dam olish va hordiq chiqarish mashg'ulotlariga;

4 - 7 kunlik sayohatlar dunyo turizm statistikasida eng ko'p tarqalgani hisoblanadi;

8 - 12 kunlik sayohatlar, ma'lum daraja turistlari uchun bu foydali va harajatlarning pasayishi bilan kuzatiladi. Ma'lum turistik hududlarga 2 haftaga bir marta borish 7 kunga 2 marta borgandan arzonroqdir;

Uzoq muddatli sayohatlar: 2 haftadan ko'p muddatga. Bular shunchalar ozki, hatto ba'zi mehmonxonalar 2 haftalik dam olishni sotib olgan turistga 3 haftani bekorga berishgan. Bunday sayohatlar maxsus turizm ko'rinishlarga xos.

Har bir turistik hududga yoki markazga turli muddatdagi turlar xosdir. Turizmning yuqori iqtisodiy ko'rsatkichlari rivojlangan transport infratuzilmasiga va aloqa yo'llariga ega chegaraviy

mamlakatlarga xosdir. Turist oqimlari bir vaqtda temir yo'l, suv, havo va avtomobil transporti bilan borishadi, qisqa muddatli sayohatda turist har kuni ko'p kunlikka nisbatan ko'p sarf qiladi.

Evropada qisqa muddatli sayohat bo'yicha turistik oqim oboroti Frantsiyaga 18% gacha, Avstraliyaga 12 % gacha, Germaniyaga 8 % gachadir. Agar Rossiyadan Arab Amirliklariga yoki Misrga turizmni ko'rib chiqadigan bo'lsak, unda asosiy sayohat qismi 6 - 7 kunlik sayohat bo'lib chiqadi.

Albatta, turist vaqtinchalik tashrif joyida 24 soatdan ko'p bo'ladi. Inson fiziologiyasidan uni dam olishi va tunashi uchun vaqt kerak, shuning uchun u tunash joyi sotib olishi lozim. Tur - bu kamida 2 ta yoki 3 ta turistik xizmatlar paketidir. Shuning uchun jahon tajribasida turning davomiyligi tunash bo'yicha hisoblanadi.

2.2.Turistning maqsadlari

Kishilarning uzoq vaqt pul yig'ib, keyin qisqa vaqtga uyidan sarguzasht izlab ketishi va iqtisod qilib yiqqan pullarini oz kunlar ichida ko'ngilochar tadbirlarga va dam olishga sarflashi uchun unga qandaydir kuchli undovchi sabab kerak. Turizmning xorijiy turistlarni o'ziga jalb qiluvchi sabablarini ko'rib chiqamiz. Ekspertlar eng asosiy sabablar qatoriga quyidagilarni kiritadilar:

a) yangi madaniyat va turmush tarzi, yangicha taom turlari va an'analari bilan tanishish va ularni o'rganish;

b) ko'ngilxushliklar, tungi hayot bilan tanishish, sifatli restoran, dansinglar va boshqa ko'ngilochar muassasalarga borish imkoniyati;

v) ozroq vaqt boshqacha hayot kechirish, o'yin - kulgiga berilish, uzoq vaqt tejamkorlik bilan to'plangan pullarni erkin sarflash imkoniyati, oz bo'lsada, o'zini boshqacharoq, yuksakroq inson sifatida his etish istagi, umumiy vaziyatni o'zgartirish, zo'riqishdan halos bo'lish, dam olish;

g) teatrlar, tomoshalar, festivallar, karnavallarga borish, yangi tanishlar orttirish, qiziqarli kishilar bilan muloqotda bo'lish, mazkur mamlakatda ish yuritish uchun imkoniyatlarni o'rganish, shopping maqsadlar;

d) esdalik sovg'alarini harid qilish;

e) dengiz bo'yida dam olish, sport;

j) qishki sport va dam;

z) davolanish, sog'lomlashtirish maqsadlari;

i) diniy maqsadlar, ziyorat;

k) yaqinlar va do'stlar bilan uchrashuv.

Turli mamlakat turistlari uchun mazkur sabablar turlicha nisbiy ko'rsatkichga ega. Taajjubki, turistlar odatda bitta agentlikning xizmatlaridan foydalanadilar. Agar birinchi gal ular to'langan mablag'ga yarasha sayohatdan, ko'rsatilgan xizmatlardan qoniqish hosil qilgan bo'lsa, keyin ham ular aynan shu agentlik yoki turizm kompaniyasiga murojaat etadilar, albatta, agar kompaniya turistik safar yo'nalishida ularning xohish - istaklarini to'liq qondira olsa. Aynan shu sababga ko'ra, yirik kompaniyalar har yili yangi yo'nalishlarni ishlab chiqmoqdalar. Bu etarli darajada mijozlarning doimiyligi va agentlikning ularga birorta yangiliq taklif qilishi, mijozlarni yo'qotmaslik istagi bilan izohlanadi. Masalan, nemis marketologlari turizm mahsulotiga bo'lgan talabni o'rganib, muhim xulosalarga ham keldilar. Ya'ni, nemis turistlari o'zlarining doimiy agentligiga murojaat etganda, ular ayniqsa quyidagilarga e'tibor berar ekanlar:

a) qaerga sayohat qilish afzal va dam olishni qanday tashkil etish ma'qul, - degan savolga jo'nli maslahat bera oladigan malakali ekspertlarning mavjudligi - 68%;

b) agentlikning manzili - 51%;

v) firma ofisidagi yoqimli muhit -51%;

g) sifatli xizmat ko'rsatish - 46%;

d) maqbul narhlar - 42%;

e) taklif etilayotgan xizmatlar va turlarning ko'pligi - 42%

Ammo, har qanday turist ham turizm firmasining ishonchliligini birinchi o'ringa qo'yadi. Turistlar beradigan an'anaviy savol: "Turizm firmasi ishonchlimi, aldanmaslik uchun qaerga murojaat etish kerak?". Bu masala hammani tashvishga soladi. Dam olishga mablag' yig'ishning mashaqqati juda yuqori, shu sababli tabiiyki, odamlar sifatsiz xizmat ko'rsatilishidan, turizmdan kutilgan ta'surot olmasligidan doimo havotirda bo'ladilar.

2.2-жадвал

Ўзбекистон туризмнинг иқтисодий кўрсаткичлари⁹

Йиллар	Жами хизмат, млн сум	Фойда, млн сум.	Туристлар, минг киши		Турхизматлар
			Жами	Шундан хорижий туристлар	Экспорти, Млн. доллар
2010	4814	622	752	274	25.5
2011	4990	661	864	306	25.8
2012	5343	703	916	329	27.5

Манба: «Ўзбектуризм» МК.

Turizm sohasidagi chigallashib ketgan munosabatlarning asosiy sub'ekti bo'lmish turist uchun ham, foyda olishni ko'zlaydigan tashkilotchilar uchun ham asosiy maqsad - turistning miriqib dam olishi, shuningdek, bilimlarini orttirishidir.

Statistika idoralari bu maqsadlarni alohida bo'limga ajratib, unga quyidagilarni kiritadilar: bo'sh vaqt, rekreatsiya, dam olish - diqqatga sazovor joylarni tomosha qilish, sport va madaniy tamosha tadbirlariga borish va ularda ishtirok etish, sport bilan shug'ullanish, piyoda va alpinistik safarga chiqish, sohilda dam olish, do'konlarga borish va tovar harid qilish, qimor o'yinlari, harbiylar uchun dam olish va rekreatsiya, maktab o'quvchilari va yoshlar uchun yozgi oromgohlar, asal oylari va boshqalar.

2.3-жадвал

Ўзбекистоннинг халқаро туризмдан олаётган валюта тушуми¹⁰

Йиллар	Валюта Тушуми (минг \$ хис)	Ўртача 1 туристга Тугри келадиган валюта, долл
2007	18.835	74.5
2008	20.980	77.1
2009	25.255	93.2
2010	26.370	102.3
2011	28.485	132.9
2012	32.390	145.2

Манба: «Ўзбектуризм» МК. 2013 й.

⁹«Ўзбектуризм» МК йил ҳисоботи 27.02.2012 йил

¹⁰«Ўзбектуризм» МК. 2013 й.

Hordiqchiqarishvadamolish - insonningtabiiyehtiyojibo`lib, jismoniyvaruhiykuchinitiklashga, uzoqvaqtishlashoqibatidapaydobo`lganzo`riqishdanhosho`lishgayordamberadi. Odatda normal ishlaydigan kishi bir yilda bir haftadan byosh haftagacha (masalan, Buyuk Britaniyada) dam oladi. Ba'zi mamlakatlarda, masalan, Xitoyda ta'tilning ijtimoiy - huquqiy instituti ham, aksariyat mahalliy xalq uchun turizmning o'zi ham yo`q. Ma'lum toifa kishilar, masalan, fermerlik bilan shug`ullanuvchilar uchun dam olish maqsadlarida haq to`lanadigan rejali yillik ta'til belgilanmagan. Chunki, boshqa sabablarni bir chetga qo`ysak, sigir fermerga ta'tilga chiqish imkonini bermaydi, chunki uni har kuni sog`ish kerak. Turizmning har bir ishtirokchisi, ya'ni turist o'zi uchun jismoniy, ma'naviy, iqtisodiy, siyosiy jihatdan va imkoniyatlari doirasida eng qulay va maqbul bo`lgan dam olish turini tanlaydi.

Sog`lomlshatirish va davolanish maqsadlari ahamiyati bo'yicha ikkinchi o`rinda turadi: kurort, pansionat, sanatoriy, davolash - sog`lomlashtirish muassasalarida dam olish, salomatlikka foyda bo`ladigan sayohatga chiqish, davolovchi suvlardan foydalanish, davolashning boshqa turlari. Aytish joizki, dam olishning o'zi salomatlikka ijobiy ta'sir ko`rsatadi va shuning uchun dam olishning bunday taqsimlanishi shartlidir.

Keyingi o`rinda kasbiy - xizmat maqsadlari turadi: xizmat safaridagi mutaxassislar, masalan, uskunalarni yig`ish va o`rnatish uchun yuborilgan xizmatchilar, yig`ilish, majlis, anjuman, kongress va qurultoylarda, savdo yarmarkalari va ko`rgazmalarida ishtirok etuvchilar, korxona xodimlari uchun rag`batlantiruvchi safarlar (insentiv turizm), ma'ruza va kontsertlarda qatnashuvchilar, turizm safarlari dasturlarini tayyorlash (reklama turlari), joylashtirish va transport xizmatlarini ko`rsatish bo'yicha shartnomalar tuzish, gid vazifasida va turizm sohasidagi boshqa kasblarda ishlash, professional sport tadbirlarida ishtirok etish, pullik ta'lim, o`quv va tadqiqot faoliyati, qarindosh va do'stlarnikiga mehmonga borish, vatanini ziyorat qilish, dafn marosimlarida qatnashish, nogironlarni parvarishlash, diniy maqsaddagi ziyorat safari va diniy marosimlarda ishtirok etish.

Boshqa maqsadlar: yo`lovchi, havo va suv kemalari ekipaji faoliyati, tranzit safarlar va boshqalar. Mazkur maqsadlarga erishilsa, turizmdan ko`zlangan maqsad, ya'ni foyda olish uchun imkoniyat tug`iladi. Turizm xizmatlarini tashkil etish va ko`rsatish borasida bajarilgan mashaqqatli mehnat o`zini oqlaydi.

Turli mamlakatlar turizmning qaysi turi ko`proq rivojlanganiga qarab u yoki bu toifaga kiritiladi, ular statistikada ko`rsatiladi yoki ko`rsatilmaydi. Masalan, Sankt - Peterburgda yirik port shahri sifatida dengiz safari turizmi muhim o`rin tutadi (dengiz turistlarining soni mavsum va mintaqadagi vaziyatga qarab 150 - 250 ming atrofida). Xalqaro turizmning barcha qonunlariga ko`ra dengiz turistlari ekskursantlar toifasiga kiritilsada, ular turist sifatida hisobga olinadi va statistik hisobotda alohida bo`limga ajratiladi. Bir kunda 21 % rossiyalik turistlar Finlyandiyaga tovar harid qilgani chegara yaqinidagi savdo markazlariga tashrif buyuradilar. Vaqt ko`rsatkichlari bo'yicha ular mamlakatga bir necha soatga haridor sifatida kirib kelgan ekskursantlardir. Ammo, ularning mazkur mintaqqa iqtisodiyotiga qo`shgan iqtisodiy hissasi shunday kattaki, bu mintaqqa ma'muriyati ularni bajonidil turistlar toifasiga kiritadi. Bu har tomonlama qulaydir, uning mintaqqa iqtisodiyotidagi salmoqli ulushi mamlakatdagi turizmning samaradorligi ko`rsatkichini ham orttiradi, turizm sohasini davlat darajasiga ko`taradi.

2.3.Туризм бозорида turistning huquq va majburiyatlari

O`zbekiston Respublikasining 1999 - yil 20 - avgustda qabul qilingan "Turizm to`g`risida"gi Qonunining 14 -moddasi "Turistning huquqlari", - deb nomlanib, u quyidagi tarzda bayon qilinadi: turist - shartnomada nazarda tutilgan turistik xizmatlar majmuidan to`la foydalanish, sayohatga ta'luqli to`liq va ishonchli axborot olish, shaxsiy xavfsizlik, o`z huquqlarining himoya qilinishi, shuningdek, o`z mol - mulkining asralishi, shoshilinch tibbiy yordam olish, shartnoma bajarilmagan yoki lozim darajada bajarilmagan taqdirda moddiy zararining to`lanishi, shuningdek, manaviy ziyonning o`rni qoplanishi, agar turning umumiy

qiymati oshishi uning shartlashilgan qiymatidan ortib ketsa, shuningdek, fors - major holatlari ro'y bergan taqdirda turistik faoliyat sub'ektiga etkazilgan zararining o'rnini qoplamasdan shartnomani bekor qilish huquqiga ega¹¹.

15 - modda "Turistning majburiyatlari", - deb nomlanib, u quyidagi tarzda bayon qilinadi: turist - shartnoma shartlariga, bojxona va chegara nazrati qoidalariga, borilgan mamlakatning qonun hujjatlari talablariga rioya etishi shart.

Harakat erkinligi - turizmni aniqlovchi muhim omildir, u sayohatlarda qatnashishi uchun turizmning garmonik rivojlanishi va individual yuksalishi uchun muhimdir.

Hukumat milliy qonunchilikda turistik chegara va bojxona muammolarini engillashtirishi muhim ahamiyatga ega. Viza olishdagi qiyinchiliklar, chegaradan o'tish qiyinchiliklari murakkab bojxona va boshqa jarayonlar turizm rivojiga to'sqinlik qiladi. Boshqa tarafdin turistlarni jalb etishni xohlovchi mamlakatda soddalashtirilgan chegaraviy rejim qo'llaniladi, masalan, viza rossiyaliklar uchun Misr, Turkiya, Kipr, Arab Amirliklari kabi qator boshqa mamlakatlarga vizasiz rejim yoki tashrif aeroporti joyida viza to'g'rilash rejimi o'rnatilgan. AQSh 26 mamlakat fuqarolaridan viza to'g'rilashni talab qilmaydi. Hozirda rus turistlari jalb etuvchi kontingent hisoblanadi, chunki ular boshqa mamlakatlarga nisbatan 3 barobar ko'p harajat qiladilar. Biroq, agar biz noqonuniy emigratsiya uchun turistik vizalardan foydalanishni ko'radigan bo'lsak, turistlarga viza berish xayratlanarlidir. 1998 - yil sentyabrda turizm kanallari bo'yicha noqonuniy emigratsiya uchun Shveytsariya Rossiya turistlarga viza berish tartibini murakkablashtirdi.

Turistik prospektlarni kuzatib ko'ramizki sxemalarda qizil belgi bilan ko'rsatilgan hududlar harbiy ob'ektlar hisoblanadi, turistlarga ziyorat ta'qiqlanadi. Boshqa mamlakatlardagi kabi O'zbekistonda ham turistlarga sayohat ta'qiqlangan hududlarni aniqlovchi me'yoriy hujjatlar mavjud. Agar kerak bo'lsa, turistik firma vakillari mutasaddi tashkilotlardan maslahat, qonun - qoidalarni olishi kerak.

Turizm ishida xalqaro va milliy huquq me'yorlari bo'yicha hamda kishilar erkinligi va turistik xizmat qabul qilish bo'yicha turist irqi, millati, jinsi, yoshi, tili va dini bo'yicha chegaralarga va to'siqlarga uchramasligi kerak. Barcha me'yorlar bo'yicha - turizm umuinsoniy hodisadir va hech kim turizmni amalga oshirishda chegaralanmasligi kerak. Bu muhim tamoyil 1954 - yilda BMTning turizm bo'yicha konferentsiyasida mustahkamlanib qo'yilgan. Shu tarzda, xalqaro me'yorlar bo'yicha turist uchun umuman uning millati yoki irqi muhim emas. Muhimi - u foydalangan turistik resurslarda qonuniy pul to'lashi va mahalliy qonunlarni buzmasligi va o'z vaqtida chiqib ketishi kerak.

Turistik millat

Sivilizatsiyalashgan munosabatlarda va mehmondo'stlikda 1 - tamoyil bu: turizm maqsadlarida - turist xalqarodir.

Turist turizm maqsadlarida yuridik kategoriya kabidir, u irq, millatga ega emas va turist sifatidagi istalgan odam, fuqarolik bo'yicha qatnashadi, ya'ni O'zbekistondan chiqib ketgan turistik guruhga ta'luqli. Masalan, rus, boshqir, tatar yoki yahudiy Ispaniyada o'zbek turistlari hisoblanadi. Agar inson biror mamlakatga chiqib ketib, u erda 12 oydan kam muddat turib va yaqin 12 oy ichida unga qaytmokchi bo'lsa u ham shu mamlakat istiqomatchilari tarkibiga kiritiladi. Ammo, xalqaro turizm an'analariga ko'ra hech qachon joylashtirishda bir guruh turist ichiga boshqa guruhni qo'yilmaydi, boshqa millatli turist haqida gapirmasa ham bo'ladi.

Bir necha holatlar uchun xizmat ko'rsatish tashkiloti turistning odatiy huquqini, odatini, gigiena udumlarini, ovqatlanishini bilish uchun uning millatini bilishi kerak. Masalan, iliq o'lkalar aholisi konditsionerlarga o'rganib qolishgan, evropalikni dushsiz, issiq suvsiz nomerlarga qo'yish qiyin. Braziliyalik mehmonxonaga kelgandan keyin zudlik bilan uyiga - Braziliyaga telefon qilishi va onasiga yoki qarindoshiga hammasi qandayligini aytishi kerak. Ovqatlantirishni tashkil etishda Osiyo mamlakatlari aholisi uchun muommolar mavjud, masalan yaponiya va xitoylik.

¹¹“Туризм тўғрисида”ги қонун 14 модда 20.08.1999йил

Biroq shunga qaramay, turistik formalliklarni amalga oshirish hujjatlarida, masalan, mehmonxonalarda joylashishda, chegaradan o'tishda va boshqalarda, pasport egasi pasportida ko'rsatilgan millati talab qilinadi. Ba'zi mamlakatlar irqi bo'yicha vaqtinchalik mamlakatga tashrifni chegaralashadi. Masalan, shunday misollar borki, Arab Amirliklari evreylarga va shu kabi pasportida Isroilga borganligini tasdiklovchi belgilar bo'lsa, kirishga ruxsat etishmaydi.

Pokiston, Eron, Iroq va Turkiya mamlakatlari fuqarolari uchun Shvetsariya viza olish deyarli mumkin emas. Chunki, bu mamlakatlar turistlari ko'pincha qaytib ketishmaydi va qochoq sifatida qaytib kelishmaydi. Turistik va boshqa vizalar bo'yicha AQSh eng shavqatsiz siyosatni olib bormoqda, bu Rossiya fuqarolariga ham ta'luqlidir. Biroq, bu to'g'ridir, chunki kelgan turistlar emigratsiya qonunchiligini va rejimini buzishadi. Xususan, emigratsiya yoki ish topish maqsadlaridadir.

Turist jinsi

Turizmda ayol va erkaklar tengdir. Ammo amaliyotda bunday emas. Bir qator mamlakatlar yolg'iz ayollarni emigratsiya me'yorlari bo'yicha yoki juda shafqatsiz nazorat qiladi, shu tartib turistlarga ham tarqalgan.

Jinsiy belgilar turistni joylashtirishda asosiy o'rin tutadi. Umum qabul qilingan me'yorlar bo'yicha turistlarni jinsi bo'yicha joylashtirishadi, er - xotin va oilalarning xohishi ham bunda inobatga olinadi. Xuddi shu tamoyil xalqaro temir yo'l tashishlarda qo'llaniladi. Ayol va erkak kup'elari tashkil etiladi, bola 12 yoshdan jinsda farqi borligi hisobga olinadi.

Agar turistik sayohat ko'p jismoniy faoliyat talab qilsa, dasturni qatnashuvchilarning imkoniyatlaridan kelib chiqib tuzish kerak.

Alohida hollarda yuqori jismoniy harakatlarni talab qiluvchi turistik sayohatlarni amalga oshirish uchun doktorlarning ko'rigi kerak bo'ladi. Bu xususan, tur yoki transportda yurishlarda qatnashish to'g'ridan - to'g'ri ta'qiqlangan yoki tavsiya etilmagan homilador ayollarga ta'luqlidir. Albatta, keksa kishilar uchun chegaralovlar mavjud, masalan, sug'urta kompaniyalarining ko'p qismi 70 yoshdan oshgan qariyalarni sug'urta qilishmaydi.

Turistik ziyorat ob'ekti sifatida turistlar ziyorati uchun ochiq bo'lgan erkaklar ibodatxonalari ayol bo'lgan turistlar uchun yoki cheklangan yoki umuman ta'qiqlangan, shunga o'xshash erkak turistlar uchun ayollar cherkoviga ziyorat qilishda cheklovlar mavjud. Kiyimlar kiyish talabi, turistlarning o'zining tutishi, ovqatlanishi, diniy - madaniy marosimlarni amalga oshirishda diniy cheklovlar nazarda tutiladi. Masalan, Eronni ziyorat etishga borgan Evropa ayollarini xulqi va kiyimlariga talablar shunchalar kattaki, turistlar o'zlarini turizmni amalga oshirmayotgandek his etishadi. Turistlarning xulqi xudoga ishonuvchilarining his - tuyg'ulari va diniy marosimlarini kamsitmasligi kerak. Bu asosan, ayollarga nisbatan cheklovlar qattiq hisoblangan islom mamlakatlari va madaniy ob'ektlari ziyoratida muhimdir. Avstraliya va Arab Amirliklariga yolg'iz turistik sayohatga chiqqan yosh ayollarga cheklovlar mavjud. Bularning ko'p qismi noqonuniy emigratsiyani vujudga keltiradi.

Yosh

Yosh ham ba'zi belgilarga ko'ra turistik sayohat uchun to'siq bo'lib xizmat qilishi mumkin. Odatda 70 yoshdan oshganlar meditsina sug'urtasiga ta'luqli bo'lmaydi yoki bunday sug'urta juda qimmat turadi. Ma'lumki, faol harakat usullarini va yuqori jismoniy harakatni talab qiluvchi turlar qari kishilarga tavsiya etilmaydi yoki umuman ta'qiqlanadi. Ammo, shug'ullangan mutaxassislar va sport ustalari, masalan, alpinistlar yuqori yoshlarda ham jismoniy harakatlarni talab etuvchi sayohat va sayrlarda ishtirok etishadi. Masalan, 1998 - yili al'pinizm veteranlari guruhi navbatdagi an'anaviy Elburga chiqishni amalga oshirishdi. Ishtirok etganlarning yoshlari deyarli 70, hatto undan ham yuqori edi.

Turizm maqsadlari va statistikasi uchun quyidagi yosh toifalari ajratiladi:

0 - 2 yosh	- infant
3 - 12 yosh	- bola
14 - 18 yosh	- maktab o'quvchisi
18 - 25 yosh	- o'smir
18 - 25/26/28	- student

26 - 44 yosh - katta
45 - 64 yosh - katta
65 yosh va undan katta - nafaqaxo'r

Ba'zi mamlakatlarda studentlar toifasiga faqat kunduzgi oliy o'quv yurtlari bo'limlari qatnashuvchilari kiradi.

Yosh turizmni rejalashtirishda, turizm turi va usullarining faolligini baholashda va sayohat qiluvchining iqtisodiy mustaqilligi va erkinligini xarakterlovchi iqtisodiy kategoriya sifatida kerakdir. Infant va yoshi kichik bolalar oila tarkibida sayohat qilishadi, ular qaror qabul qilishda va iqtisodiy tarafdin mustaqil emas. Maktab o'quvchilari ham oila tarkibida, ham turistik guruh tarkibida sayohat kila oladilar, biroq chegeranlangan iqtisodiy mustaqillikka ega bo'ladilar. Ota - onasiz sayohat qilinganda olib borib keluvchi shaxs (turistik guruh rahbari)ga ishonch bildirishlari kerak. Olib borib keluvchi shaxs sinf guruhi rahbarlari yoki o'qituvchisi bo'lishi mumkin.

O'smirlar puldorlar sinfi hisoblanmaydi, ammo qaror qabul qilishida mustaqil va sayohatni amalga oshirishda faoldir. O'tiz yoshdan katta odamlar oila bilan yoki bolalari bilan sayohatni amalga oshirishadi. O'rta va katta yoshdagi turistlar iqtisodiy erkin va faoldir, ko'pincha bolalarsiz dam olishadi.

Til

Mahalliy tilni bilish turistning shaxsiy ishi hisoblanadi. Hech kim uni bilishga, o'rganishga majburlamaydi. Shuning uchun turistik xizmatlar tarkibiga zarur bo'lganda gid - tarjimon xizmatlari, shuningdek, turli yuzaga keluvchi muammolarni hal etuvchi turistik guruhni etaklovchi (turlider, guruh boshligi, gid - tarjimon) xizmatini kiritish kerak. Tur qoida bo'yicha, agar uning tarkibiga boshqa tilga o'tkazish xizmatlari ko'rsatilmagan bo'lsa, aniq bir tilda amalga oshiriladi. Rossiya va O'zbekiston turistik guruhlari uchun odatda xorijiy davlatlarda rus tilida ekskursiyalar olib boriladi. Turistik markazlarda izohlovchi axborot yozuvlari, ko'rsatkich va tablichkalar, buklet va yo'l ko'rsatuvchi ashyolar, turistlarning miqdoriga bog'liq ravishda turli tillarda sotiladi. Hozirda Rossiya turistlari doimiy ziyoratchilarga aylangan va ular uchun rus tilidagi axborot ashyolari tarqatilgan. O'zbekiston turistlari uchun ham asosan rus tilida tarqatiladi.

Din

Shuni aytishimiz kerakki, turistik ahamiyatdagi ob'ektlarning 90 % yoki din, yoki madaniyat bilan bog'liqdir. Ular hozirda o'zining o'rniga ega, yoki o'z mazmunini yo'qotgan, yoki unitilgan. Bular madaniy - tarixiy boyliklar va umuminsoniy meroslardir. Masalan, Parijda xristianlikka ta'luqli turistik ob'ektlar 45 % dan yuqori. Qandaydir diniy konfessiyaga ta'luqli bo'lishi turizmni amalga oshirishda to'siq bo'lolmaydi. Turist qonunlar bilan tanishgan hamda qonun va odatlarni hurmat qilishi kerak. Bu holat uni biror marosimni bajarishga, u yoki bu din yoki madaniyatni agar turistning maqsadi - xohishi bo'lmasa majburlamaydi. Agar diniy qarashlar bo'yicha boshqa dinni hurmat qilishga ruhiy kuchi etmasa, unda turist o'sha joyni yoki mamlakatni ziyorat qilishni rad etishi kerak.

Xalqaro me'yorlar bo'yicha turist qarshiliqsiz diniy marosimlarni va ibodatlarni amalga oshirish huquqiga ega, biroq, bu turistlarga halakat bermasligi va mehmonxona hamda boshqa jamoat joylarida bo'lish qoidalarini va mahalliy odatlarni buzmasligi kerak. Masalan, yirik xalqaro aeroportlarda kamida uch konfessiya vakillariga xizmat qila oladigan diniy marosimlarni - ibodatlarni bajarishi uchun mo'ljallangan maxsus joylar mavjud.

Odatda cherkovlar, ibodatxonalar va boshqa ob'ektlar turistlar ziyorati uchun qulaydir, ularga egalik qiluvchi jamiyat va sektalar turistlarni ular bunday ziyoratlarga to'lov amalga oshirganlari uchun iqtisodiy tasavvurlaridan kelib chiqib, jon deb qo'yishadi. Ular ziyoratchilarga mavjud qoidalar o'rnatishadi, xususan kiyim borasida, tartib borasida, suratga olish bo'yicha, o'z ekskurtsiya olib boruvchisini taklif etish bo'yicha.

Islom mamlakatlarida xorijiy turistlarga diniy qonun - qoidalarga muvofiq juda katta talablar qo'yiladi. Arab Amirliklarida jamoat joylarida mast holda bo'lish, yalang'och yoki ochiq

cho'milishi, kiyimlari bilan cho'milishi ta'qiqlanadi, boshqa cheklovlar ham mavjud. Qoidani buzganlar qamoqqa qamaladi, jarima undiriladi va hattoki kaltaklanadi.

Diniy cheklovlar ovqat turlariga ham ko'yilgan. Diniy cheklovlarga ko'ra, musulmonlar va yahudiylar cho'chqa go'shti va u aralashgan mahsulotlarni iste'mol qilishmaydi. Diniga qattiq amal qilgan yahudiylar diniy qoida va udumlarga rioya qilib tayyorlangan maxsus taomlarni talab qilishadi. Nafaqat taom turlari, hatto, ko'ngil ochish turlarini chegaralaydigan to'siqlar va davrlar o'rnatishadi. Bularning hammasi aholining alohida guruhlar uchun turistik mahsulotni loyihalashtirishda hisobga olinishi kerak. Aytib o'tish kerakki, ko'p millatlar cho'chqa go'shtini iste'mol qilishni istashadi, buni ham inobatga olib qo'yish kerak.

Diniy parhez (toza) taomlar alohida bahoga va oldindan kelishilgan asosda ta'minlanadi. Hamma umumiy ovqatlanish tashkilotlari ham bunday tur taomlarini ta'minlay olishmaydi. Agar bu talablarni hisobga olgan holda butun guruh tashkil etilsa, parhez taomlar tayyorlovchi musulmon va yahudiylar uchun maxsus restoranlar ochishga to'g'ri keladi. Bilib olish kerakki, yahudiyni stoliga bir vaqtning o'zida go'sht va sut mahsulotlarini yoki ularning aralashmasini qo'yib bo'lmaydi. Turistik sayohatni tashkil etishdagi bunday talablar jiddiy to'siqlar bo'lib xizmat qilishi yoki turning va ovqatlantirish xizmatining qimmat bo'lib ketishiga sabab bo'lishi mumkin.

XYJOCA

Sayohat va turizm tushunchasi xamda ularning tarixiga oid ma'lumotlar berishga xarakat qildik. Shuni ta'kidlab o'tish lozimki, ilk sayohat va sayohatchilar uzoq o'tmishga borib taqaladi, shu bois, xorijiy davlatlardagi ilk sayohatchilik tarixi va unda ishtirok etgan sayohatchilar, yurtimiz tarixida vatandoshlarimiz tomonidan olib borilgan sayohatlarga asosiy e'tiborni qaratdik. Kelgusidagi ishlarimizda ulkamizdan etishib chiqqan ilk sayohatchilar va ularning faoliyati haqida yanada yangi ilmiy ma'lumotlar tuplashimiz kerak buladi. Shuningdek, xorijga chiqqan va xorijdan kelgan sayyoxlar, safar davomida ularning orttirgan tajribalari, ma'naviy yutuqlari haqida faktik ma'lumotlarni o'rganishimiz va o'rgatishimiz lozim.

Turizm haqida gapirganda bizda shunday bir fikr mujassam: Nima uchun Tomas Kukni turizmni asoschisi demoqdamiz? Kukning qilgan ishi sayohatni tashkiliy jihatdan boshqarganidir. Ho'sh, bizda o'tmishda ota - bobolarimiz sayohatni tashkiliy jihatdan boshqargan emaslarmi? Muborak Xaj ziyoratlari yoki "Buyuk ipak yo'li"da ishtirok etishni hohlagan savdogarlarni boshini qovushtirgan, barcha masalalarning tashkiliy tomonlarini o'z zimmalariga olgan boshchilar bo'lmaganmi? Bo'lgan, albatta. Endigi vazifa ana shu vatandoshlarimizni izlab topish, ularning nomlarini sayohatchilik ilmida qoldirishdir.

Turist turizmining yuragidir, u bo'lmasa turizm ham bo'lmaydi. Shu bois, turistlarni ko'proq jalb qilish hamon dolzarb masala hisoblanadi. Turistlarni izlab topish, ularning his - tuyg'ularini o'rganish, kerakli shart -sharoitlarni yaratib berish, hordiqalarini ko'ngildagidek tashkil etish - bularning bari bir maqsadga qaratilishi kerak. Turistning irqi, millati, jinsi, yoshi, tili va dini o'rganilib qaralishi lozim. Uning huquqlari, burchlari va erkinliklari haqida ham puxta bilimga ega bo'lish shart.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Туризм тўғрисида”ги қонуни. Т; . 1999й.
2. Ўзбекистон Республикасининг янги қонунлари. -Т.: Адолат, 2000.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Буюк Ипак йўли”ни қайта тиклашда Ўзбекистон Республикасининг иштирокини авж олдириш ва республикада халқаро туризмни ривожлантириш борасидаги чора –тадбирлар тўғрисидаги” ПФ-1162 сонли фармони. //Халқ сўзи, 1995.3- июнь.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбектуризм” МКсининг ташкил топиши” тўғрисидаги ПФ-447 сонли фармони. 27 июля 1992 йил. //Халқ сўзи.1992. 27 июль.
5. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг "Ўзбекистон Республикаси солиқ кодекси" ва унда туризм соҳасига оид имтиёзлар тўғрисидаги қарори. Халқ сўзи // 1997-йил 24-апрель
6. Каримов И. 2012-йилнинг асосий яқунлари ва 2013-йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси 18.01.2013 йил
7. Каримов И. Инсон, унинг ҳуқуқи ва эркинликлари ҳамда манфаатлари – энг олий кадрият. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 13 йиллигига бағишланган тантанали маросимда 2005 йил 7 декабрда сўзлаган маърузаси.
8. Каримов И. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. – Т.:Ўзбекистон, 2005 -92 б.
9. Каримов И. “Биз танлаган йўл демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли”; “Ўзбекистон” 2003й -318б.
10. Норчаев А.Н,. «Халқаро туризм» Дарслик Т: «Тошкент» 2009. -152 б.
11. Эшназаров М Халқаро туризмда сиёсатни шакллантириш: “Дарслик” 2009. 147б.
12. Алимов Қ.А, Б.Б. ХоловТуризм инфратузилмаси Тошкент, 2011 -167б.
13. “Ўзбектуризм” МК маълумотлари 2011 йил
14. БТТ маълумотлари 2011 йил

Интернет сайтлари

- www.peugeotufa.ru – цены услуг
- www.interunion.ru – туристские ассоциации
- www.world-tourism.org – Всемирная туристская организация
- www.tag-group.com – Консультативная группа по вопросам туризма(TAG)
- www.e-tours.ru – деловые туры, выставки, конференции
- www.travel-library.com – Электронная библиотека путешествий